

NÄRMARE NATUREN

- kulturella ekosystemtjänster
i Råambshovsparken och på Smedsudden

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

Gabriella Landrö
Avdelningen för landskapsarkitektur
Examensarbete vid landskapsarkitektprogrammet, Uppsala 2016

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala
Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet
EX0507 Självständigt arbete i landskapsplanering, 30 hp
Nivå: Avancerad A2E
© 2016 Gabriella Landrö, e-post: bella.landro@gmail.com
Titel på svenska: Närmare naturen - kulturella ekosystemtjänster i
Råambshovsparken och på Smedsudden
Title in English: Closer to nature - cultural ecosystem services in
Råambshovsparken and at Smedsudden
Handledare: Madeleine Granvik, institutionen för stad och land
Examinator: Ulla Myhr, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Tuula Eriksson, institutionen för stad och land
Omslagsbild: Gabriella Landrö
Kartunderlag: © Stockholms stad, om inget annat anges.
Övriga foton och illustrationer: Av författaren om inget annat anges.
Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras
med tillstånd från upphovsman.
Originalformat: A3
Nyckelord: ekosystemtjänster, välbefinnande, urbana miljöer,
Rålamabshovsparken, Smedsudden, C/O City
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

FÖRORD

Under utbildningen har jag fascinerats av den möjlighet landskapsarkitekter har att vara med och påverkar hur våra samhällen ska utformas. Med de tydliga tecknen på människans ohållbara levnadssätt idag, ser jag en stor möjlighet för oss landskapsarkitekter att använda vårt inflytande för att bidra till en mer hållbar samhällsutveckling. Det har varit en fantastisk chans att få ägna hela mitt examensarbete åt att undersöka begreppet ekosystemtjänster som en del i arbetet mot ett hållbart samhälle. Det har fått upp mina ögon för att hållbar utvecklings inte enbart handlar om att utnyttja stadens grönska för att hantera klimatförändringarna, utan även innebär att grönområdena kan bidra till att befolkningen lever ett friskt, tryggt och rikt liv.

Jag vill rikta ett stort tack de personer på Stockholms stad som har hjälpt mig i mitt arbete. Tack till My Peensalu som har hjälpt till att forma projektet genom att ge mig inspiration och viktiga kunskapsunderlag. Tack till Christina Wikberger som har bidragit med kunskap om C/O City-projektet och har hjälpt till att driva mitt arbete framåt. Jag vill också tacka min handledare Madeleine Granvik för kloka råd och stöd under arbetets gång. Slutligen en stort tack till vänner och familj som har hjälpt mig på alla möjliga sätt under arbetet.

Gabriella Landrö,
Uppsala, juni 2015

SUMMARY

The World is facing big climate challenges and most scientists agree on the fact that the changes in climate are human-caused. After realizing this, the humanity is now working for a sustainable development. One strategy to reach sustainability is to let cities grow through densification. This often interferes with the interests in green areas in the cities. A concept often used to defend the green areas is *ecosystem services*. There are four categories of ecosystem services; provisioning, regulating, cultural and supporting.

This project was initiated by Stockholm Municipality. During my work I have been in contact with the municipality and with people from the project C/O City. The project is a collaboration between municipalises, architecture firms and construction companies, working to increase the knowledge about urban ecosystem services.

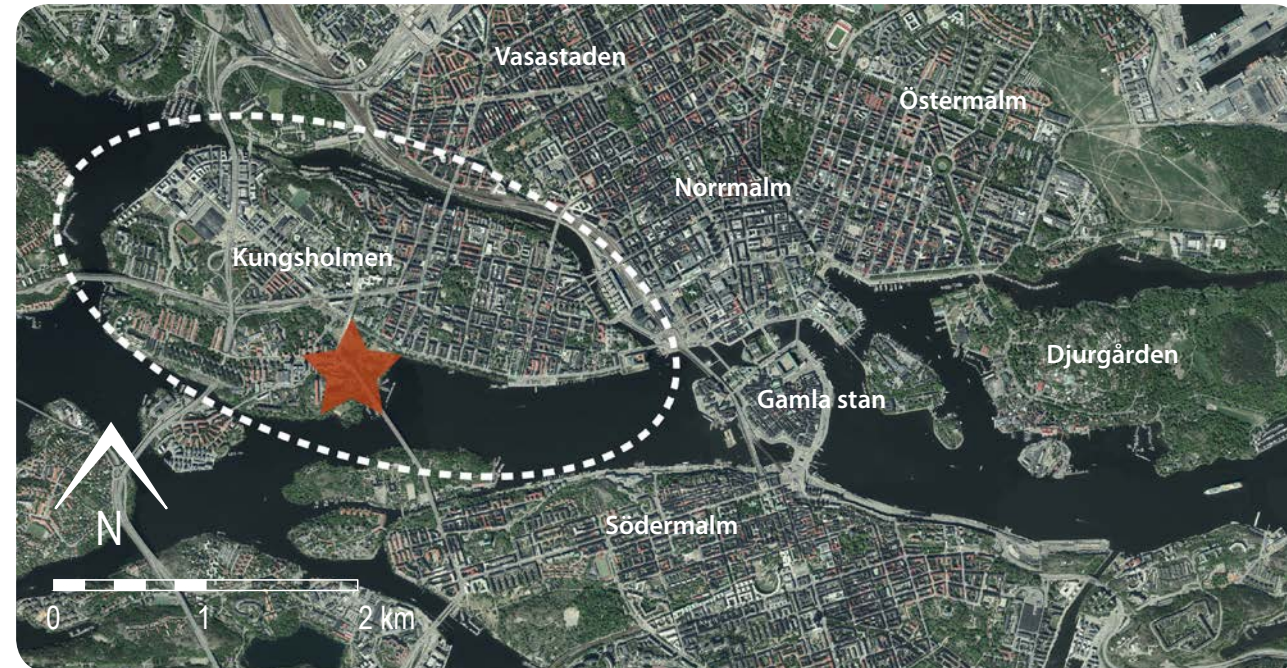
PURPOSE

The purpose of this thesis is to identify the cultural ecosystem services in an urban area and evaluate the need and possibility to further develop that kind of services. The site for the investigation was Rålambshovsparken and Smedsudden in Stockholm. The studies resulted in a development proposal for the area.

METHOD

This thesis consists of three main parts; a literature study, a study of the site and a development proposal. The purpose of the literature study was to gather information about ecosystem services, with a focus on cultural services in urban areas. The aim of the site study was to identify and evaluate the cultural ecosystem services. To do that I first had to investigate and analyse the elements and conditions of the site, to better understand it. Both the physical and the social conditions were investigated.

The method that was used to identify and evaluate the ecosystem services originates from the guidance “*Ekosystemtjänster i stadsplanering – en vägledning*” (*Ecosystem services in city planning – a guidance*). The guidance is produced by the project C/O City. The method for identification and evaluation has never been tested before, therefore my thesis is the first assessment of it.

Map over Stockholm. Kungsholmen is marked with a dotted line. The red star marks the site of the project - Rålambshovsparken and Smedsudden. Source: Lantmäteriet, i2014/764 Illustration: Gabriella Landrö

THEORY

The definition of ecosystem services is “*the direct and indirect contributions of ecosystems to human well-being*” (TEEB 2010). According to *Millennium Ecosystem Assessment* (2003), all of the four categories of ecosystem services may affect human well-being. Provisioning services provide us with food, materials and fresh water. The regulating services offers processes that are useful to us, such as pollination, climate regulation and air purification. From cultural services we obtain nonmaterial benefits, for example recreation and physical and mental health. The supporting services give no direct benefits to humans, but they are necessary to maintain all the other services. Examples of supporting services are biodiversity, photosynthesis and habitats for plants and animals.

The cultural services that are examined in this thesis are the same services mentioned in the guidance from C/O City.

- *Health*: An ecosystem may contribute to a good health by offering space for physical activities, for example jogging, walking and orienteering.
- *Sensory experience*: In the nature one may hear the birds sing or smell the flowers. Science shows that such environments have very high restorative qualities.
- *Social interactions*: Forests and parks offers places for social meetings and activities. Green public spaces are open for everyone and have no social restrictions.

- *Educational values*: By visiting nature and interact with it, one may better understand the importance and needs of the world's ecosystems.
- *Symbolism and spirituality*: The nature has high importance for certain religions and in some societies the people see high cultural and historical values in nature.

SITE STUDY

The area of the study includes the two parks Rålambshovsparken and Smedsudden. They are situated next to each other on Kungsholmen in Stockholm. Rålambshovsparken was constructed at the 1930's and the design was based on the “Stockholm style” (Stockholmsstilen). In the middle of the park there is a big grass lawn, free from higher vegetation and elements, which have been placed along the sides instead. The park is a mixture between culture and nature. There is plenty of vegetation with a wild and natural expression, which is combined with a café, an amphitheatre, a big playground and different sports activities. Smedsudden is a small area of urban nature. It was installed as a public beach at the 1970's and does not have the same cultural historical value as Rålambshovsparken. Both areas are very popular among the citizens in Stockholm, especially during the summer, when you can see people having picnic and playing sports on the lawns. Sometimes cultural events are held in the parks.

ECOSYSTEM SERVICES

Here are the results of the identification and evaluation of the cultural ecosystem services in Råambshovsparken and Smedsudden.

- *Health*: Protect the service by maintaining the paths and jogging tracks, as well as the lawns and the variation in activities.
- *Sensory experience*: Strengthen the service by creating access to existing natural environments and creating isolated places to enjoy the nature in silence.

- *Social interactions*: Protect the service by keeping the variation in meeting places and the neutral meeting places.
- *Educational values*: Create the service by adding elements that offer children and adults the possibility to interact with nature.
- *Symbolism and spirituality*: Protect the symbolic values by keeping the identity of Råambshovsparken created according to the Stockholms style.

DEVELOPMENT PROPOSAL

The concept for the development proposal is called *Closer to nature*. The vision for Råambshovsparken and Smedsudden is that the parks shall function as a gate to nature where the visitors may come closer to nature. By creating places where people can relax and enjoy the elements of nature, they will get a greater understanding for the benefits we are offered by nature. By creating opportunities to learn about the nature from the nature itself, people will start building a relationship with nature and start to care more about it.

Here are the suggested improvements listed:

- Create spaces for urban gardening
- Create access to existing natural environment
- Create a playground with natural materials

CONCLUSIONS

The two ecosystem services developed in my proposal are educational values and sensory experiences. My conclusion is that those two services are difficult to offer in artificial ways. In other words, these services might be closest linked to nature, among all the cultural services. The other cultural services are possible to enjoy in other ways than in an ecosystem. In general, the cultural services are more difficult to clearly identify and advocate in nature.

In the conclusion I discuss and evaluate the method C/O City developed. It turned out that the method in reality was more suitable for a project with other conditions than my project had. The method is adapted for a large scale project with clear plans of development, to weight the ecosystem services against. In the case of my project, the result became more of a mapping of the conditions of ecosystem services, which can be used in future development projects. But that will hopefully lead to an earlier and larger consideration of the ecosystem services.

In the literature study I discuss the value of synergies between different ecosystem services. In my development proposal the suggested improvements enables several synergies. The urban gardening will make it possible for people to interact with nature and increase their knowledge about plants. The flowers, berries and vegetables will increase the aesthetic value and offer a chance to use the smell and the taste to experience nature. Also, the allotment will be a place for new social meetings.

Finally I reach the conclusion that cultural ecosystem services are more difficult to identify and evaluate than the other categories. But this does not mean it is a less important category. No, this means that science in the future should find better ways to handle these very important services in nature.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

DEL 1 - PROJEKTPRESENTATION

BAKGRUND	7
HÅLLBAR UTVECKLING OCH FÖRTÄTNING	7
SOCIAL HÅLLBARHET OCH GRÖNSKANS ROLL	7
EKOSYSTEMTJÄNSTER OCH STADSUTVECKLING	7
SAMARBETE MED STOCKHOLMS STAD OCH C/O CITY SAMT VAL AV PLATS.....	8
AVGRÄNSNING	8
ÄMNESAVGRÄNSNING	8
ARBETETS OMFATTNING	8
PROBLEMFÖRMULERING OCH SYFTE	8
METOD	8
LITTERATURSTUDIER	8
INVENTERING OCH ANALYS	9
IDENTIFIERING OCH BEDÖMNING AV EKOSYSTEMTJÄNSTER	9
UTVECKLINGSFÖRSLAG	9

DEL 2 – TEORETISK BAKGRUND

VAD ÄR EKOSYSTEMTJÄNSTER?	11
DEFINITION AV BEGREPPET	11
KLASSIFICERING	11
MÄNSKLIGT VÄLBEFINNANDE	11
KULTURELLA EKOSYSTEMTJÄNSTER	12
HÄLSA	12
SINNLIG UPPLEVELSE	12
SOCIALA INTERAKTIONER	12
NATURPEDAGOGIK	13
SYMBOLIK OCH ANDLIGHET	13

EKOSYSTEMTJÄNSTER I URBANA MILJÖER	13
URBANA EKOSYSTEM	13
KULTURELLA EKOSYSTEMTJÄNSTER I STÄDER	14
NATUREN SOM PROBLEM I STADEN	14
MÅNGFUNKTIONELLA YTOR	14
LÄRDOMAR TILL UTVECKLINGSFÖRSLAGET	14

DEL 3 – PLATSSTUDIER

PLATSBESKRIVNING	16
PLATSENS UPPKOMST	16
PLATSEN I ETT STÖRRE PERSPEKTIV	16
FYSISKA FÖRUTSÄTTNINGAR	17
SOCIALA FÖRUTSÄTTNINGAR	18
LÄRDOMAR TILL UTVECKLINGSFÖRSLAGET	19
PARKERNAS EKOSYSTEMTJÄNSTER	20
HÄLSA	20
SINNLIG UPPLEVELSE	21
SOCIALA INTERAKTIONER	21
NATURPEDAGOGIK	22
SYMBOLIK OCH ANDLIGHET	23
LÄRDOMAR TILL UTVECKLINGSFÖRSLAGET	24

DEL 4 – UTVECKLINGSFÖRSLAG

NÄRMARE NATUREN	26
UTGÅNGSPUNKTER	26

BESKRIVNING AV KONCEPTET	26
PROGRAM	27
ETT MÖTE MED MÄNNISKOR OCH MED NATUREN	28
UPPTÄCKA NATUREN MED FANTASIN OCH ALLA SINNEN	29
EN STILLA UPPLEVELSE AV NATUREN OCH UTSIKTEN	30

DEL 5 – DISKUSSION

HUVUDRESULTAT	32
METODVAL	32
LITTERATURSTUDIER	32
INVENTERING OCH ANALYS	32
C/O CITY-METODEN	32
ANVÄNDNINGSOMRÅDE	32
SKALA	33
BEDÖMNING	33
TEORIN I PRAKTIKEN	33
URBAN KONTEXT	33
SYNERGIEFFEKTER	33
EKOSYSTEM-OTJÄNSTER	33
MÄNSKLIGT VÄLBEFINNANDE	34
MITT BIDRAG	34
FRAMTIDA FORSKNING	34
KÄLLFÖRTECKNING	35
BILAGOR	37

DEL 1- PROJEKTPRESENTATION

I detta avsnitt presenteras bakgrunden till projektet för att sätta arbetet i ett större sammanhang. De avgränsningar som sattes upp beskrivs också. Därefter presenteras projektets frågeställning, mål och syfte. Avslutningsvis redogörs för de metoder som användes i de olika delmomenten.

BAKGRUND

I detta avsnitt ringas problemet in. En översikt ges av forskning och trender i samhället som är av relevans för detta examensarbete.

HÅLLBAR UTVECKLING OCH FÖRTÄTNING

Att vår jord står inför allvarliga klimatförändringar har knappast någon missat. De senaste 100 åren har medeltemperaturen på jorden stigit drastiskt som en följd av förhöjd koldioxidhalt i atmosfären (Naturvårdsverket 2014). Större delen av alla forskare inom ämnet är överens om att det är människans ökade utsläpp av växthusgaser som är den bakomliggande orsaken (WWF 2015). Sedan klimatkonferensen 1992 i Rio de Janeiro har länder runtom i världen tagit ett gemensamt ansvar för att styra vår värld mot en hållbar utveckling. Hållbar utveckling är ett begrepp som innefattar många underrubriker. Den vanligast förekommande indelningen är att prata om tre olika typer av hållbarhet; *ekologisk, ekonomisk och social*.

Ett angreppssätt för att arbeta för ett hållbart samhälle är att låta städer växa genom förtätning. De senaste rönen och trenderna inom stadsplanering har under flera år varit att städer ska växa inåt. I Stockholms stad kan man se exempel på förtätningstrenden, där pågår sedan många år ett förtätningsarbete. Både i Stockholms översiktsplan (Stadsbyggnadskontoret 2010) och i *RUFS – Regional Utvecklingsplan för Stockholms län* (Stockholms läns landsting 2010) nämns förtätning flera gånger som en av de metoder som ska användas för att utveckla ett hållbart Stockholm. Enligt forskning finns det ett tydligt samband mellan energikonsumtion relaterad till transport och städers befolkningstäthet. Ju tätare en stad är desto lägre blir energikonsumtionen (Kenworthy & Newman 2006).

SOCIAL HÅLLBARHET OCH GRÖNSKANS ROLL

I Sverige har det politiska arbetet lagt mycket fokus på den ekologiska hållbarheten. Det har inneburit att man bl.a. har jobbat med att minska koldioxidutsläppen (Fegler & Unemo 2000). På internationell nivå finns det däremot många initiativ som verkar för att uppnå social hållbarhet i världen. Ett exempel på ett sådant initiativ är de internationella Millenniemålen som etablerades av FN och antogs år 2000. De syftar bland annat till att förbättra livsförutsättningarna för jordens mindre välbeställda befolkning (Millenniemålen u.å.). Kort efter att Millenniemålen antogs publicerades även skriften *Ecosystems and Human Well-being : a framework for assessment* (Millennium Ecosystem Assessment (MA) 2003), också på initiativ av

FN. I rapporten ligger fokus på ekosystemens betydelse för människors välbefinnande och hur det påverkas av förändringar i jordens ekosystem. Det som MA:s rapport ledde till var följaktligen att den ekologiska aspekten kopplades ihop med diskussionen om social hållbarhet.

Trots en medvetenhet om grönskans roll för hållbarhet, utgör förtätningstrenden ett hot mot grönområden och deras ekosystem. Många gånger är det endast grönområdena som utgör de tomrum i staden där det finns plats för ny bebyggelse. Enligt Statistiska Centralbyrån (2010) var nettominskningen av andelen grönyta i Sveriges tio största städer i snitt 1 % av ortens totala landareal, mellan åren 2000 och 2005. I det pågående förtätningsarbetet i Stockholm i stadsdelen Kungsholmen sker förtätningen däremot främst på befintliga hustomter, men några nya grönytor kommer inte att anläggas (Stadsbyggnadskontoret 2002). Detta kommer onekligen att innebära fler användare av grönyterna och därmed ett ökat slitage. Vid exploatering i staden är det med andra ord viktigt att både värna bevarandet av befintliga grönytor och samtidigt säkerställa kvaliteten på dessa. Att grönområden bevaras vid exploatering är inte en garanti för att kvaliteten på dem är tillfredsställande. Forskning visar att ekosystem i städer ofta har sämre kvalitet, jämfört med motsvarande ekosystem i rurala områden (Bohlen et. al 1997). Vad finns det då för argument som kan försvara grönskans betydelse i striden om städernas utveckling? Vi vet att grönområden uppskattas av många boende i städer, men det är inte ett tillräckligt starkt argument. På senare tid har det emellertid dykt upp ett begrepp som kan ses som en hjälp i denna diskussion. Begreppet är *ekosystemtjänster*.

EKOSYSTEMTJÄNSTER OCH STADSUTVECKLING

Enligt Naturvårdsverket är ekosystemtjänster ”*ekosystemens direkta och indirekta bidrag till människors välbefinnande*” (TEEB 2010 se Naturvårdsverket 2012). Exempel på ekosystemtjänster är; förbättrad luftkvalitet genom att trädens blad filtrerar luften, pollinering av blommor och grödor, samt rekreation genom vistelse i parkmiljöer. Genom att lyfta fram ekosystemtjänster som dessa visar man på vilka fördelar människan faktiskt kan dra av väl fungerande ekosystem, samtidigt som man ställer krav på att ta hänsyn till de ekosystem som finns i staden. En av anledningarna till att konceptet ekosystemtjänster fungerar som argument när man försvarar grönområden i städer, kan vara att det tydligt går att se den ekonomiska fördelen med tjänsterna. Tack vare konkreta ekonomiska exempel som visar på vikten av ekosystemen och deras funktion har ämnet ekosystemtjänster många gånger blivit en central del i sammanhang med förtätning och hållbar utveckling. Kunskaper om ekosystemtjänster och deras betydelse är numera känd såväl bland olika kompetenser inom stadsplanering, som bland

politiker. Detta kan ses i bland annat det stora stadsutvecklingsprojektet Norra Djurgårdsstaden i Stockholm, där man har en tydlig miljöprofil. Projektet omfattar 12 000 nya bostäder och 35 000 nya arbetsplatser, som ska byggas på tidigare industrimark. Medvetenheten om ekosystemtjänster finns med redan från början för att säkerställa deras varande. Målet är att Norra Djurgårdsstaden ska bli ”*en stadsdel i världsklass*” (Stockholms stad 2009). Men det är en sak att lyfta fram ekosystemtjänsterna i stora påkostade projekt med miljöprofiler. Att göra en ekonomisk prioritering av tjänsterna i redan befintliga miljöer är något annat.

SAMARBETE MED STOCKHOLMS STAD OCH C/O CITY SAMT VAL AV PLATS

Med utgångspunkt i just Stockholms stads klimatarbete i Norra Djurgårdsstaden, har projektet C/O City arbetat för att ta fram metoder och verktyg för att kvantifiera och värdera ekosystemtjänster för att sedan kunna integrera dem i stadsplaneringen (Stockholms stad u.å.). Projektet är ett samarbete mellan olika aktörer, med bland annat kommuner, arkitektkontor och byggföretag, däribland Stockholms stad. Vid startpunkten för detta examensarbete tog jag kontakt med Stockholms stad som sökte någon som kunde skriva ett undersökande arbete om ekosystemtjänster i stadsdelen Kungsholmen. Via Stockholms stad kontaktades även inblandade i projektet C/O City. Metoderna och verktygen framtagna av C/O City lämpade sig för arbetet med ekosystemtjänster, därför startade ett samarbete med de ansvariga bakom projektet. Det visade sig att de framtagna metoderna ännu inte var testade, utan var något som låg i projektets framtida arbete. Därför var det även av intresse för projektet att följa detta examensarbete. Inriktningen för arbetet blev följaktligen att undersöka hur ekosystemtjänster kan identifieras och utvecklas med hjälp av C/O Citys metoder och samtidigt testa och utvärdera dem för första gången.

Bakgrunden till valet av just Råambshovsparken och Smedsudden är att Stockholms stad parallellt med detta examensarbete har börjat ta fram en genomförandeplan för att kortsiktigt rusta upp Råambshovsparken och Smedsudden på Kungsholmen, där aspekten med ekosystemtjänster kan vara mycket värdefull att få med. Dessutom känner jag till platserna sedan innan och vet att de båda är populära parker som lockar många besökare. Genom det höga besökarantalet och det totala områdets betydande storlek, kan en utveckling av de kulturella ekosystemtjänsterna komma att kunna få en större betydelse i detta område än i en mindre park. Dessutom gör dessa förutsättningar att det finns mer att utgå från vid identifiering och utveckling av ekosystemtjänsterna.

AVGRÄNSNING

I de två avsnitten nedan redovisas de avgränsningar som gjordes gällande ämnesområde och arbetets omfattning.

ÄMNESAVGRÄNSNING

Det finns mycket litteratur som undersöker de ekonomiska fördelarna med att främja ekosystemtjänster. Naturskyddsföreningen (2013) har till exempel tagit fram rapporten *Räkna med ekosystemtjänster* där de presenterar en modell för att mäta ekosystemtjänster som ett steg i att hindra den negativa utvecklingen där människan utarmar ekosystemen alltmer. Samtidigt är det inte helt oproblematiskt att sätta en prislapp på naturen. I detta examensarbete undersöktes dock inte alls frågan om ekonomisk värdering. Utgångspunkten var att undersöka hur ekosystemtjänsterna kan identifieras och utvecklas, med förutsättningen att de *är* värdefulla.

Vid undersökningen av ekosystemtjänsterna valdes en kategori ut - de kulturella. För en landskapsarkitekt är det den kategori som ligger närmast kompetensområdet, då den handlar om att hantera sociala och kulturella frågor i gröna miljöer. Enligt Naturvårdsverket (2012) är de kulturella ekosystemtjänsterna även den kategori som är starkast i urbana miljöer. Samtidigt är det denna kategori som är mest problematisk när det kommer till värderingen av tjänsterna och därför behövs undersökas mer (Gómez-Baggethun & Barton 2013). Med vetskapen om denna kunskapslucka, samt det faktum att de kulturella frågorna ligger närmare en landskapsarkitekts kompetensområde, var det lämpligt att endast behandla de kulturella ekosystemtjänsterna.

ARBETETS OMFATTNING

I detta arbete gjordes en geografisk avgränsning till ett mindre område. Resultatet berör enbart Rålambshovsparken och Smedsudden, men arbetet i sin helhet berör även omkringliggande parker och grönområden på Kungsholmen. Orsaken till den geografiska begränsningen var att det genom begränsningen öppnade för möjligheten att kunna presentera ett konkret förslag på hur man på en specifik plats kan utveckla ekosystemtjänsterna. Däremot innehåller förslaget inte en detaljerad gestaltning, utan istället ligger förslaget på en övergripande nivå, med ett antal principer och idéer för vidare gestaltning.

PROBLEMFORMULERING OCH SYFTE

Inom ramen för landskapsarkitektens yrke börjar ekosystemtjänster ta allt större plats, med anledning av medvetenheten om behovet av en hållbar samhällsutveckling. Det blir allt mer aktuellt och önskvärt att som landskapsarkitekt ha kunskap om hur naturens ekosystem och tjänster kan integreras i urbana miljöer. Grundläggande kunskap finns idag om ekosystemtjänster i stort, men mindre kännedom råder inom specifikt de kulturella tjänsterna i urbana miljöer. Därför utgick detta arbete från frågeställningen:

Vilka kulturella ekosystemtjänster finns idag i Rålambshovsparken och på Smedsudden i Stockholm och hur kan en ytterligare utveckling av den typen av ekosystemtjänster se ut?

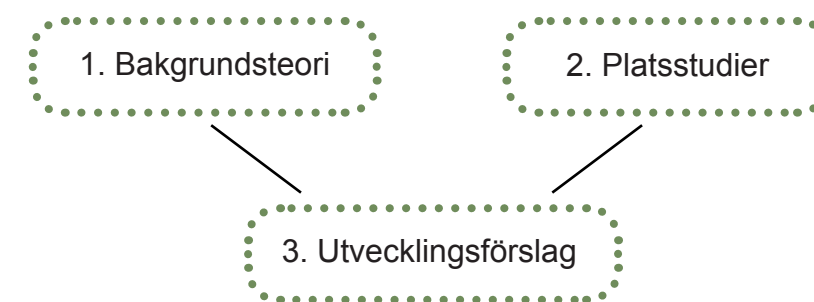
Syftet med arbetet är att i en urban miljö identifiera kulturella ekosystemtjänster, samt bedöma behovet av och möjligheten för att vidare utveckla den typen av tjänster. Den specifika platsen är i det här fallet Rålambshovsparken tillsammans med Smedsudden på Kungsholmen i Stockholm. Ett delsyfte med arbetet är att testa en metod för identifiering som är hämtad i projektet C/O City. Målet med arbetet är att ta fram ett förslag på hur parken kan utvecklas för att gynna sina kulturella ekosystemtjänster, i form av ett utvecklingsprogram.

Med detta arbete ämnar jag utveckla mina kunskaper om ekosystemtjänster och hur de kan integreras i stadsplanering och gestaltning. I ett större perspektiv kan arbetet fungera som ett exempel på hur man kan identifiera och utveckla ekosystemtjänster i befintliga urbana miljöer. Därmed kan arbetet vara av intresse för alla arkitekter och planerare som kommer att arbeta inom det ämnet. Som tidigare nämnt kan arbetet också att vara av särskilt intresse för Stockholms stad och projektet C/O City. Stockholm ska upprusta platserna Rålambshovsparken och Smedsudden, medan C/O City fortfarande inte har testat sin framtagna metod.

METOD

För att uppnå målen utgick arbetet från en metod med följande tre moment; *bakgrundsteori*, *platsstudier* och *utvecklingsförslag*. I bakgrundsteorin gjordes en litteraturstudie i ämnet ekosystemtjänster. Platsstudierna inkluderade både en platsbeskrivning av området och en undersökning av de kulturella ekosystemtjänsterna. Resultatet från dessa bägge delar ledde

fram till ett utvecklingsförslag för området. Nedan följer en schematisk bild över dispositionen av arbetet och därefter följer beskrivningar av tillvägagångssätten för varje moment. (Observera att numreringen nedan inte överrensstämmer med numreringen av de olika delarna i examensarbetet.)

LITTERATURSTUDIER

Litteraturstudien omfattade en undersökning av begreppet ekosystemtjänster, samt teorier om hur man kan arbeta för att främja och utveckla dem. För att hitta källor som kunde vara relevanta för detta, studerades referenslistor i tidigare men fortfarande aktuella examensarbeten som också behandlar ämnet ekosystemtjänster. På så sätt upptäcktes en mängd rapporter och publikationer från statliga verk, samt ett antal vetenskapliga artiklar. Att främst använda litteratur som andra författare redan har refererat till, innebar att sökningen av källor underlättades, samtidigt som källorna blev mer trovärdiga i och med att de redan har granskats en gång.

Fakta om ekosystemtjänster hämtades främst från *Ecosystems and human well-being* (MA 2003) som anses vara en av de första och en av de mest vedertagna rapporterna i ämnet. Stockholms stad har även ett antal publikationer om ekosystemtjänster som ligger till grund för deras arbete inom ämnet. Eftersom detta examensarbete genomfördes i samarbete med Stockholms stad, hämtades därför mycket information från dessa dokument. Publikationerna är både aktuella och trovärdiga i och med att de är publicerade under de senaste två åren, samt att utgivarna är pålitliga källor.

Avsnittet om kulturella ekosystemtjänster baserades mycket på forskning om fysisk och psykisk hälsa i relation till grönska. Förstahandskällor användes i liten utsträckning, istället refererades till publikationer från Folkhälsoinstitutet. Eftersom arbetet inte undersökte *om* de kulturella ekosystemtjänsterna bidrar till vårt välmående, utan utgick från *att* de gör det, var Folkhälsoinstitutet som andrahandskälla tillräckligt.

INVENTERING OCH ANALYS

Vid inventering och analys av ett landskap finns det en rad olika aspekter att ta i beaktande, som varierar beroende på vilket angreppssätt som används. Då studien berörde de kulturella ekosystemtjänsterna, lämpade sig varken ett rent ekologiskt eller ett sociologiskt angreppssätt. Att enbart använda sig av ett ekologiskt synsätt skulle leda till att de sociala och kulturella aspekterna förbisågs, medan ett sociologiskt synsätt skulle missa de grundläggande beståndsdelarna i ett ekosystem, såsom djurliv, vegetation och andra fysiska element. En kombination var alltså vad som krävdes. Författarna Bärbel och Gunther Tress argumenterar för ett transdisciplinärt synsätt när man undersöker landskap (Tress & Tress 2001). Inspiration hämtades från Tress och Tress transdisciplinära approach vid utformningen av metoden för inventering och analys. De aspekter som undersöktes var fysiska förutsättningar, sociala förutsättningar och platsen i ett större perspektiv. De fysiska förutsättningarna inkluderade; vegetation, rumslighet, siktlinjer och ljud. De sociala förutsättningarna innefattade den mänskliga användningen; vilka aktiviteter som förekommer och hur folk rör sig på platsen. För att ytterligare kunna förstå parkens helhet som ett ekosystem studerades även parkens roll i relation till hela Kungsholmen. Det var viktigt att inte fastna i en för liten skala, eftersom de ingrepp som görs i ekosystem på en lokal nivå kan komma att påverka även på en regional nivå (Colding & Marcus 2013).

Vid inventering och analys gjordes två platsbesök i mitten av mars. Inventeringarna syftade inte till att göra en komplett kartering av vad som finns i området och hade därför inte någon hög detaljeringsgrad. Eftersom resultatet av detta arbete blev en översiktlig utvecklingsplan för området, krävdes också enbart en översiktlig inventering. Syftet med inventeringen var att lära känna platsen ur flera aspekter för att sedan kunna komma med idéer på vad som kan utvecklas, utan att gå in på en exakt gestaltning av idén. Som komplement till platsbesöken användes även dokument från Stockholms stad; parkprogrammet, översiktsplanen, Kungsholmens parkplan och planprogram för pågående projekt på Kungsholmen.

IDENTIFIERING OCH BEDÖMNING AV EKOSYSTEMTJÄNSTER

En redan befintlig metod användes för att identifiera ekosystemtjänsterna i Rålambshovsparken och bedöma deras utvecklingsbehov. Anledningen till att den metoden valdes var att tillvägagångssättet stämde överens med arbetets syfte. Metoden hämtades ur publikationen *Ekosystemtjänster i stadsplanering – en vägledning* (Hård af Segerstad et al. 2014), som är framtagen i samband med projektet C/O City. Syftet med publikationen är just att fungera som

en vägledning i hur man kan integrera ekosystemtjänster i stadsplaneringen. Metoden som presenteras är indelad i tre steg; identifiering, bedömning och verkställande. Nedan beskrivs hur metoden användes i detta arbete. Alla gjorda ändringar i metoden kommenteras i beskrivningarna nedan. En översikt av den ursprungliga metoden kan ses i bilaga 1.

1. Identifiera

Detta steg gick ut på att kartlägga hur situationen för ekosystemtjänsterna ser ut idag, men också vilken potential som finns för framtida utveckling. För att göra detta användes följande frågor som utgångspunkt:

- *Vilka ekosystemtjänster finns på platsen idag? Är det uppenbart att några saknas?*
- *Vilka ekosystemtjänster är viktiga för området och dess brukare, nu och i framtiden?*

För att undersöka och beskriva detta användes ytterligare ett antal frågor som var specifika för varje enskild ekosystemtjänst. Då metoden är framtagen för att användas i en större skala, som i en hel kommun eller i en stadsdel, behövdes vissa anpassningar göras. De för varje ekosystemtjänst specifika frågorna modifierades för att anpassas efter en platsspecifik skala, samt mer specifikt för Rålambshovsparken och Smedsudden. Modifieringen är inte något som påverkade metoden negativt. I instruktionerna för metoden står det tydligt att frågorna kan komma att behöva anpassas beroende på plats. De modifierade frågorna kan ses i bilaga 2.

2. Bedöma

I detta steg ska man enligt C/O City jämföra det som framkommit under identifieringen, med den planerade utvecklingen för området. Vid genomförandet av detta examensarbete fanns ingen planerad utveckling för platsen och en sådan jämförelse kunde följaktligen inte göras. Däremot finns det alltid faktorer som kan komma att försvåra utvecklingen av ekosystemtjänsterna, vilket togs hänsyn till. Det som undersöktes i bedömningen är:

- *Finns det några intressekonflikter eller hot mot ekosystemtjänsterna? Hur kan de hanteras?*
- *Vilka ekosystemtjänster måste skyddas? Vilka är viktiga att stärka eller nyskapa?*

För att underlätta bedömningen användes en gradering.

- *Stärka:* Tjänsten finns men inte i tillräckligt stor utsträckning och behöver därför stärkas.

- *Skydda:* Tjänsten finns men behöver skyddas för att inte påverkas av framtida förändringar.

- *Skapa:* Tjänsten finns ej idag, men behovet finns. Tjänsten måste nyskapas.

- *Skippa:* Tjänsten prioriteras bort genom avvägning mot andra intressen, men bör kompenseras någon annanstans.

I detta steg ställdes krav på att visa ekosystemtjänsternas värden, för att kunna argumentera för åtgärder som till exempel skydda eller stärka. Värdet var inte nödvändigtvis ekonomiskt, utan handlade om hur uppskattad tjänsten är, eller om brukarantalet är högt.

3. Verkställa

Som tidigare nämnt är denna metod anpassad efter en större skala och efter förutsättningen att det finns en planerad utvecklings för platsen. Det sista steget, att verkställa, handlar om att upprätta riktlinjer i översiktsplaner och att inleda dialoger med kommunens exploateringskontor och de byggherrar som är inblandade i den planerade utvecklingen för området. Detta var varken möjligt att genomföra eller passande med tanke på arbetets syfte. Resultatet av steg 3 blev en ett utvecklingsförslag för Rålambshovsparken och Smedsudden. Metoden för utformningen av detta förslag beskrivs nedan under rubriken *Utvecklingsförslag*.

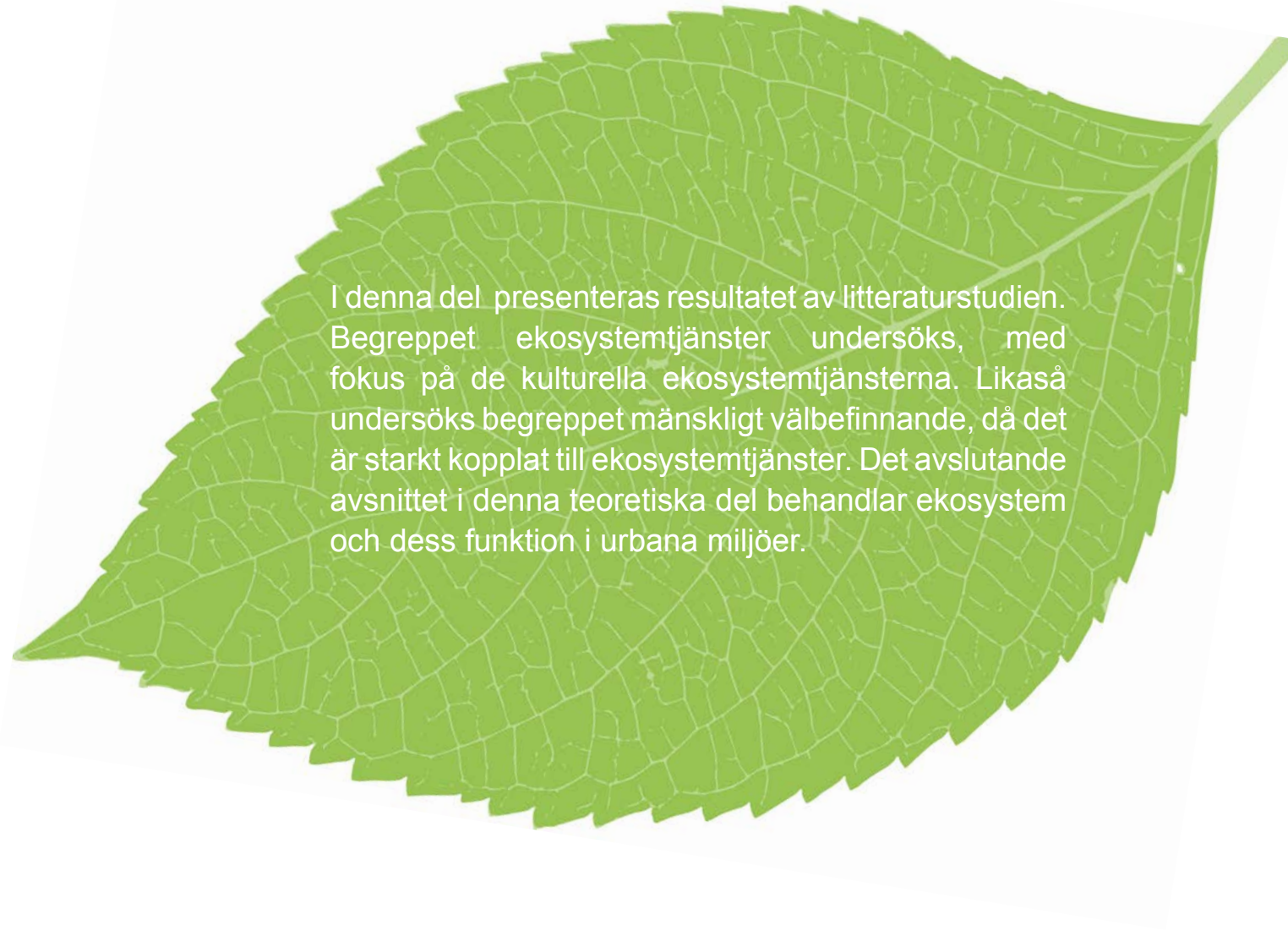
UTVECKLINGSFÖRSLAG

Utvecklingsförslaget innehåller ett koncept och en vision för Rålambshovsparken och Smedsudden. Utifrån konceptet togs även en programplan fram med tre programpunkter. De tre punkterna presenteras också närmare i text och bild, för att visa hur de kan genomföras i praktiken.

För att kunna ta fram ett utvecklingsförslag för platsen, användes kunskap från tre ämnesområden; teorier om ekosystemtjänster, en analys av platsen, samt en bedömning av ekosystemtjänsterna på platsen. Dessa tre delar behandlades i arbetet och ledde slutligen fram till utvecklingsförslaget. För att få in alla tre aspekter i förslaget listades de viktigaste slutsatserna från de tre avsnitten och samlades i ett antal utgångspunkter att ta hänsyn till. Störst vikt lades vid slutsatserna från identifieringen och bedömningen av ekosystemtjänsterna. Utgångspunkterna från det avsnittet formade konceptet och visionen. Kunskapen som hämtades från teoriavsnittet och platsanalysen användes för att i detalj utforma programpunkterna och förslagen hur de kan genomföras i praktiken.

DEL 2 - BAKGRUNDSTEORI

I denna del presenteras resultatet av litteraturstudien. Begreppet ekosystemtjänster undersöks, med fokus på de kulturella ekosystemtjänsterna. Likaså undersöks begreppet mänskligt välbefinnande, då det är starkt kopplat till ekosystemtjänster. Det avslutande avsnittet i denna teoretiska del behandlar ekosystem och dess funktion i urbana miljöer.

VAD ÄR EKOSYSTEMTJÄNSTER?

Begreppen ekosystem och ekosystemtjänster introducerades någon gång under sent 60-tal (MA 2003, s. 56). Det är med andra ord varken ett särskilt gammalt eller väl undersökt ämnesområde. Det var först i och med att rapporten från Millennium Ecosystem Assessment släpptes för drygt tio år sedan som begreppet började användas av fler än enbart vetenskapsmän och forskare (Naturvårdsverket 2012).

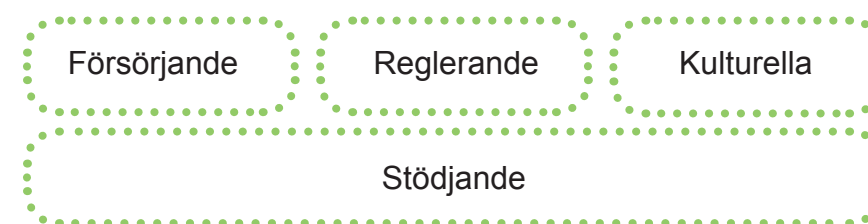
DEFINITION AV BEGREPPET

Definitionen av ekosystemtjänster formuleras på flera olika sätt inom litteraturen. Millennium Ecosystem Assessment definierar ekosystemtjänster som ”*The benefits people obtain from ecosystems*” (MA 2003, s. 3). En annan vanligt förekommande definition är den som Naturvårdsverket använder sig av, som grundar sig på den i *TEEB - The Economics of Ecosystems and Biodiversity* (2010). Enligt den definitionen är ekosystemtjänster ”*ekosystemens direkta och indirekta bidrag till människors välbefinnande*” (Naturvårdsverket 2012). Det är denna definition som användes i detta arbete. Men det är viktigt att inte bara se ekosystemtjänsterna som ett bidrag, de är faktiskt en förutsättning för vår överlevnad. Några exempel på livsviktiga ekosystemtjänster är matproduktion, pollinering av grödor och vattenrening. Vi har alltid varit beroende av dessa tjänster och vårt behov av dem ökar ständigt (MA 2003, s. 4). Samtidigt som människans behov av ekosystemen ökar, försämras ekosystemens kvalitet. Enligt MA är det den mänskliga inverkan på ekosystemen som är den bidragande orsaken till att deras kvalitet försämras.

Begreppet ekosystemtjänster är inte helt okomplicerat eller okritiserat. Något som man bör komma ihåg är att fenomenet ekosystemtjänster grundar sig på att vi som människor ser hur vi kan dra nytta av ekosystemen och sätter ett värde på det. Författarna Lyytimäki och Säpili uttrycker det såhär: ”*Ekosystemtjänster [...] är [ett antropogent begrepp], som placerar mänskliga behov, värden och attityder i centrum för hanteringen av biologisk mångfald*” (Lyytimäki & Säpili 2009). En annan problematisk förutsättning är att ordet *tjänster* kan förknippas med saker som går att värdera ekonomiskt, och så är inte alltid fallet med ekosystemens tjänster. År 2013 tog regeringen fram utredningen *Synliggöra värdet av ekosystemtjänster* (Statens offentliga utredningar 2013). Syftet var att ta fram metoder för att bättre värdera ekosystemtjänster, inte enbart på ett ekonomiskt plan, utan även kvalitativt. Den kvalitativa värderingen är vad som behandlades i detta arbete, men det är ändå viktigt att vara medveten om den diskussion som finns kring den ekonomiska värderingen.

KLASSIFICERING

Det finns flera sätt att klassificera de olika ekosystemtjänsterna, men den övergripande indelningen av olika *kategorier* är relativt vedertagen. Däremot varierar det vilka *specifika tjänster* man väljer att ta upp inom varje kategori. Den kategorisering som generellt sett är den mest använda är den som presenterades i MA:s rapport 2003, där delas ekosystemtjänsterna in i *försörjande, reglerande, kulturella och stödjande* (MA 2003, s. 5). Nedan följer en kort beskrivning av de olika kategorierna, därefter beskrivs de kulturella ekosystemtjänsterna djupare under en egen rubrik.

Försörjande

De försörjande tjänsterna är de som förser oss med produkter från ekosystemen, till exempel *mat, material, färskt vatten, bränsle* och även beståndsdelar till *mediciner* (MA 2003, s. 5).

Reglerande

De fördelar vi drar från regleringen av ekosystemens processer kallas för reglerande ekosystemtjänster. Några exempel på sådana är *luftrening, pollinering, bullerdämpning* och *bindning av koldioxid* (MA 2003, s. 5).

Kulturella

Till kulturella ekosystemtjänster räknas de icke-materiella fördelarna vi drar från ekosystemen. Exempel på sådana värden är *rekreation, kulturellt arv, andlig betydelse, ekoturism* och *pedagogiska värden* (Colding & Marcus 2013).

Stödjande

De funktioner som är nödvändiga för att upprätthålla alla andra ekosystemtjänster kallas för stödjande. Till dessa räknas bland annat *fotosyntes, biologisk mångfald, habitat för växter och djur, samt näringscykler* (Colding & Marcus 2013).

MÄNSKLIGT VÄLBEFINNANDE

Sett ur en ekonomisk aspekt är ekosystemtjänster något vi kan spara höga summor pengar på bara vi tar hand om våra ekosystem. Men låt oss gå tillbaka till definitionen av begreppet för att hitta ett lämpligt angreppssätt. ”*Ekosystemtjänster är ekosystemens direkta och indirekta bidrag till människors välbefinnande*” (Naturvårdsverket 2012). Det främsta bidraget från ekosystemen är alltså inte att de möjliggör ekonomisk vinst för oss människor. Vår största vinst från ekosystemen är att de genom sina tjänster främjar vårt välbefinnande. Millennium Ecosystem Assessment lyfter fram denna fråga tydligt. De listar de faktorer som bygger upp välbefinnande; *grundläggande material för ett bra liv, frihet och valmöjlighet, god hälsa, sociala relationer, samt trygghet* (MA 2003, s. 5). I många sammanhang framställs det som att de kulturella ekosystemtjänsterna är de som bidrar till mänskligt välbefinnande (se bl.a. Colding & Marcus 2013 och Hård af Segerstad et al. 2014). Men enligt rapporten från MA (2003, s. 5) påverkar samtliga typer av ekosystemtjänster de faktorer som ligger till grund för vårt välbefinnande. Förändringar i ekosystemtjänsterna, oavsett vilken kategori, kan alltså få allvarliga konsekvenser i våra liv. De stödjande tjänsterna ser till att de övriga ekosystemtjänsterna produceras. Försörjande tjänster ger oss grundläggande material i form av mat och färskt vatten, vilket också är fundamentalt för en god hälsa. De reglerande tjänsterna ser till att luften är fri från föroreningar och att vattnet är rent, men även att vi är trygga mot förändringar i klimatet. Genom att ha tillgång till kulturella ekosystemtjänster är vi fria att uppleva kulturella värden och rekreationsvärden, samtidigt som det kan stärka vår psykiska hälsa och våra sociala relationer.

Om man tittar på ett land som Sverige kan man se att vi generellt sett har det mycket bra ställt. Majoriteten av befolkningen har såväl det de behöver i materiell väg, som social trygghet. Den ekonomiska och den teknologiska utvecklingen har gjort det möjligt för samhället att effektivisera och tillhandahålla produkterna av en mängd försörjande och reglerande tjänster, som exempelvis mat, färskvatten och hälsosamma miljöer. Däremot är de kulturella tjänsterna svårare att tillhandahålla på samma ”effektiviserade” sätt. Hur kan man till exempel genom teknik eller med tillräckligt mycket pengar erbjuda andligt berikande eller pedagogiska naturupplevelser? Detta är något som människorna själva måste ta till sig och det är de som själva väljer hur och i vilken miljö det ska ske. Som MA (2003, s. 66) belyser, existerar de kulturella tjänsterna enbart om någon ser ett värde i dem och brukar dem, men de är fortfarande lika viktiga som de övriga kategorierna.

KULTURELLA EKOSYSTEMTJÄNSTER

Unikt för kulturella tjänster är att de enbart har ett värde förutsatt att det finns människor som *ser* ett kulturellt värde i dem och faktiskt nyttjar tjänsten. Jämfört med till exempel den försörjande tjänsten tillgång på färskvatten, så finns värdet där oavsett om någon dricker av vattnet eller inte (MA 2003, s. 66). Indelningen av ekosystemtjänster i reglerande, kulturella, försörjande och stödjande är mer eller mindre vedertagen. Däremot finns ingen standard för vilka tjänster som ingår i varje kategori. De kulturella ekosystemtjänster som undersökas noggrannare i detta avsnitt är de som nämns i C/O Citys metod (se Hård af Segerstad et al. 2014) som användes för identifiering och bedömning i del 3. I C/O Citys vägledning presenteras fem kulturella ekosystemtjänster; *hälsa, sinnlig upplevelse, sociala interaktioner, naturpedagogik* samt *symbolik och andlighet*. I *Ecosystems and Human Well-being* (MA 2003, ss. 58-59) nämns istället tio olika tjänster, till exempel estetiska värden och naturen som inspirationskälla. Vissa av dessa tio tjänster går in under C/O Citys kategorier, men det finns även sådana som inte har någon tydlig motsvarighet. Väl medveten om risken att missa någon kulturell aspekt, utgick arbetet ändå från de fem tjänsterna listade av C/O City.

HÄLSA

En fördel med ekosystemen är att de kan bidra till en god hälsa, vilket klassas som en kulturell ekosystemtjänst. Givetvis kan vi inte förlita oss enbart på att ekosystemen ska hålla oss friska, faktorer som till exempel kostvanor och gener spelar också in. Däremot är ekosystem, såsom parker, skogsområden och vattendrag, en starkt bidragande faktor till vårt fysiska välmående. Den främsta orsaken till att grönområden främjar en god hälsa är att de erbjuder möjlighet för fysisk aktivitet. Det finns en stor mängd forskning som visar på ett positivt samband mellan motion och mindre fysisk ohälsa (Lisberg Jensen 2008). Den fysiska aktiviteten blir idag allt viktigare när våra vanor går mot mer stillasittande (Bergström et al. 2009).

Grönområden lämpar sig ypperligt för fysiska aktiviteter. Här kan folk ägna sig åt jogging, promenader, trädgårdsarbete och nästintill ett oändligt utbud av olika sporter. Det finns förvisso ingen forskning som visar på att motionen bör ske utomhus för bäst uppnådd effekt (Lisberg Jensen 2008), men en av naturens stora fördelar är att den är tillgänglig för alla. Där finns inga ekonomiska eller sociala begränsningar. Trots detta är det inte alla som tar sig ut i naturen för att motionera eller liknande. I skriften *Grönområden för fler* av Folkhälsoinstitutet (Bergström et al. 2009) lyfts den viktiga frågan hur man kan göra grönområden attraktiva för fler grupper i samhället. Där pekas på ett antal grupper som lider större risk att drabbas av hälsoproblem, varför det

är viktigt att främja deras utomhusvistelse. Två av dessa grupper är barn och unga, samt äldre.

Studier visar att barn som går på förskolor med stor tillgång på natur har bättre motorik och koordinationsförmåga än barnen på förskolor med mindre naturtillgång (Bergström et al. 2009). Andra studier hävdar att fysisk aktivitet är extra viktig för barn i åldern 3-7 år, den ålder då de tränar upp sin koordination och minskar risken för muskelbesvär (Lisberg Jensen 2008). När man planerar grönområden är det med andra ord viktigt att tillgodose barnens behov av lekmiljöer. Likaså är det viktigt för äldre människor att komma ut och röra på sig, men det är få som faktiskt gör det (Johansson et al. 2009). I *Grönområden för fler* listas ett antal kriterier som är av vikt för att skapa miljöer som äldre människor uppskattar. Dessa är; *träd* och annan grönska, *vatten* i någon form, vackra *vyer*, *sittplatser* som ger möjlighet att se och träffa andra människor, samt *skugga* då äldre är känsligare för värmeböljor.

SINNLIG UPPLEVELSE

Förutom att naturen erbjuder plats och möjlighet till fysisk aktivitet, är det också en plats som kan tillgodose våra psykiska behov. Med de stressiga liv som många lever i dagens samhälle, behöver vi emellanåt stressa ner och återhämta oss. Enligt Stockholms Länsstyrelses enkät om användning av naturområden framkom det att just *avkoppling* och att *uppleva landskapet* är bland de vanligaste aktiviteterna som besökarna ägnar sig åt (Sandberg & Sannebro 2004). Många forskare har försökt förklara varför vi mår psykiskt bra av att vistas i naturen, däribland miljöpsykologen Roger Ulrich. Han har påvisat en koppling mellan vistelse i naturmiljöer och ett påskyndat tillfrisknande (Lisberg Jensen 2008). Hans teori till förklaringen bakom detta handlar om att människan är biologiskt anpassad efter att leva i naturliga miljöer och att dagens samhällen som vi bor i är "onaturliga" för oss.

Två andra kända miljöpsykologer är paret Kaplan. De har forskat mycket på naturen som plats för återhämtning (Lisberg Jensen 2008). Deras teorier handlar om att återhämtning måste ske i en annan miljö än den vi blev utmattade i. I de flesta fall är den miljön staden, följaktligen blir naturen mest lämpad för återhämtningen. Förklaringen bakom naturens restaurativa egenskaper är enligt Kaplan och Kaplan att vi i naturliga miljöer använder oss av rätt sorts uppmärksamhet. De menar att vi människor tar in vår omgivning på två sätt; med riktad eller spontan uppmärksamhet. Den riktade uppmärksamheten använder vi när vi ska utföra specifika uppgifter, som det mesta i vår vardag. Emellanåt behöver vi dock varva ner, återhämta oss och använda vår spontana uppmärksamhet. Kaplan och Kaplan trycker på att naturmiljöer med sina sinnliga upplevelser av olika slag, t.ex.

fågelkvitter och blomdofter, upplevs med vår spontana uppmärksamhet och att det gör oss avslappnade.

Oavsett förklaringen bakom det, finns det alltså forskning som tydligt visar på att vi mår psykiskt bra av att vara ute i det gröna. Men hur ska då grönområdena utformas för att ge oss avslappnande och sinnliga upplevelser? På Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp finns en rehabiliteringsträdgård som används för naturunderstödd rehabilitering för personer med stressrelaterade sjukdomar. Några av trädgårdens nyckelkaraktärer som tycks vara receptet till en fungerande restaurativ miljö är; *rofylldhet, natur, utsikt, tillflykt* och *rymd*, tillsammans med *möjligheten att uppleva detta ensam* (Pålsdóttir 2014). Detta stämmer bra överens med resultatet från Länsstyrelsens enkät. Deltagarna svarade att den kvalitet som de uppskattade mest i naturområdena de besökte var *frihet och rymd*, hela 74 % svarade så. Kvaliteten beskrevs som "*öppna landskap med höjer och vidsträckta vyer där man kan blicka ut över landskapet eller havet*" (Sandberg & Sannebro 2004). Man får komma ihåg att detta gällde större naturområden och inte urbana parker. Likväl finns potential att även utveckla sådan kvaliteter i högre grad i urbana miljöer.

SOCIALA INTERAKTIONER

Bland stadens ekosystem finns det många av dem som kan fungera som sociala mötesplatser. I en stad finns det självklart många andra mötesplatser, som biografier, kaféer, teatrar och liknande, men dessa platser ställer vissa krav på besökaren. I naturen däremot, i offentliga parker och grönområden, där är det gratis att träffas och alla har möjlighet att använda platserna. Friheten från ekonomiska eller sociala krav innebär att människor kan mötas på lika villkor och det ökar förutsättningarna för integration och social sammanhållning (Bergström et al. 2009). Man kan därför säga att offentliga platser, däribland grönområden, har en viktig demokratisk roll i staden genom att det är den plats som alla grupper av människor har tillgång till för att säkerställa ett socialt rikt liv (Boverket 2007).

I rapporten *Ekosystemtjänster i Stockholmsregionen* (Colding & Marcus 2013) lyfts stadsodling som en viktig förutsättning för kulturella ekosystemtjänster. Matproduktion i sig är klassat som en försörjande tjänst, men odling är i lika stor utsträckning värdefullt sett ur den sociala aspekten. På en webbsida för stadsodling i Malmö kan man läsa att "*Stadsodling är en utmärkt metod för ökad social gemenskap*" (Odla I Stan u.å.). Historiskt sett har odling i städerna varit nödvändigt för att kunna försörja sig, men idag har odlingen lika mycket ett socialt och kulturellt värde (Naturvårdsverket 2012).

De sociala aktiviteterna i fråga behöver emellertid inte vara särskilt avancerade. Enligt arkitekten Jan Gehl är majoriteten av de sociala aktiviteter

som utförs i staden passiva sådana (Gehl 2010). Det kan innebära att enbart se och höra främmande personer, men enligt Gehl är även det en tillfredsställande social kontakt. Andra mer aktiva sociala kontakter kan vara ett samtal mellan föräldrar som följt med sina barn till lekparken, eller två hundägare som möts på promenadstigen och utväxlar några ord. Gehl visar också på det enkla sambandet att ju längre folk befinner sig utomhus, desto fler aktiviteter uppstår. För att folk ska stanna länge i exempelvis en park, behövs något så grundläggande som platser att stå och sitta på.

NATURPEDAGOGIK

Vi människor kan lära oss mycket av att vistas ute i naturen, vilket ses som en ekosystemtjänst. Kunskap om naturen är viktigt att ha, med tanke på människans behov av de olika ekosystemen i vårt samhälle. Trots att vi bor i städer är vi fortfarande ytterst beroende av alla ekosystem utanför städerna, framförallt ur ett matproduktionsperspektiv (Hård af Segerstad et al. 2014). Detta faktum är dock på väg att bli okänt bland allmänheten och har bland annat lett till en brist i människors ekologiska läskunnighet (Stockholms läns landsting 2012). Författaren och biologen Fredrik Sjöberg (2001) är inne på samma spår och menar på att den grundläggande kunskapen om naturens djur- och växtarter håller på att försvinna, främst bland unga. Detta leder enligt Sjöberg till både mindre känsla för naturen och mindre engagemang om miljön. I Länsstyrelsens rapport om användningen av naturområden tyder siffrorna på att det är som Sjöberg säger, att intresset för växt- och djurliv är lågt bland de unga. Bland de deltagande över 70 år svarade 55 % att de brukar ägna sig åt att titta på växt- och djurliv vid sina besök i naturen, medan motsvarande siffra för gruppen 18-30 år låg på 24 % (Sandberg & Sannebro 2004). Slutsatsen som författarna drar är att intresset för naturen antingen ökar med åldern, eller att de som tillhör den äldre ålderskategorin idag odlade ett starkare intresse redan som barn, jämför med dagens unga. Oavsett förklaring, kan man tolka det som ett tecken på att samhället måste börja arbeta för att plantera ett naturintresse hos barn och unga redan idag.

I artikeln lägger Sjöberg den största skulden för den försämrade naturkännedomen på skolans minskade artundervisning. Det kan delvis bekräftas genom studier som visar på att skolbarn som fått mer undervisning utomhus senare har utvecklat en större förståelse för miljöfrågor, vilket i längden skulle kunna leda till ett större engagemang i hållbarhetsfrågor (Stockholms läns landsting 2012). Vad kan då landskapsarkitekter och stadsplanerare göra för att främja ett naturintresse hos barn och unga? Ett första steg är att utforma offentliga grönytor och naturområden så att de lockar yngre besökare. Vidsträckta miljöer med en blandning av stora öppna ytor och lummiga trädgångar och buskage är något som tilltalar barn. Likaså miljöer som är ”ostädade” med gott om stockar och stenar som möjliggör

klättring och kojbygge (Bergström et al. 2009). Ostädade miljöer är även något som tilltalar ungdomar. De tycks föredra att vistas på platser som vuxna skulle se som skräpiga och oplanerade. Därför kan det vara en idé att vid planering av grönområden låta vissa platser vara oplanerade och utan någon utpekad karaktär, för att ge ungdomarna möjlighet att själva skapa identiteten på platsen (Lisberg Jensen 2008). Men det är viktigt att komma ihåg att utformningen av utemiljöer bara är ett första steg. Som det påpekas i rapporten *Gå ut min själ* från Folkhälsoinstitutet: ”utevistelse skapar inte automatiskt en [förståelse för ekosystemens funktioner], utan den måste aktivt läras in” (Lisberg Jensen 2008). Men även bara en ökad utevistelse bland barn och unga är viktig, speciellt i dagens urbaniserade samhälle. Risker finns annars att framtidens vuxna en dag kommer att se naturen som en obegriplig främling.

SYMBOLIK OCH ANDLIGHET

Bland de kulturella ekosystemtjänsterna kan symbolik och andlighet vara den svåraste att förstå. Ett exempel på en sådan tjänst kan vara en plats i naturen som är av religiös betydelse. Många tänker kanske på naturreligioner i fjärran länder som dyrkar djur och växter, men man behöver inte titta så långt bort. Även inom västerländska traditioner har naturen haft en symbolisk betydelse, något som satt spår i den svenska kulturen (Bergström et al. 2009).

När människor idag talar om symboliska värden i naturen, kan det ofta röra sig om kulturellt betydelsefulla platser. I Sverige finns till exempel Riksantikvarieämbetet vars uppgift är att driva landets kulturarbete och säkerställa att vårt kulturarv ”bevaras, används och utvecklas på bästa sätt” (RAA 2015). Kulturarv kan bland annat vara fornlämningar, byggnader och unika landskapstyper. Vid exploatering och utveckling av städer är detta en typ av faktorer man bör ta hänsyn till för att bevara historiskt kulturella värden i landskapet.

Symboliska värden har inte alltid en historisk anknytning, de kan också ha att göra med samtida symboler för identitet. I dagens samhälle blir identitet allt viktigare i och med att flyttning blir vanligare; folk som flyttar från landsbygden in till städerna och folk som flyttar till Sverige från andra länder (Lisberg Jensen 2008). När man är helt ny i ett främmande land, eller när man plötsligt bor i en tät stad med en ofattbar mängd nya människor och intryck, kan det ta tid innan man känner sig hemma och har hittat något att bygga sin identitet på. Det är med andra ord inte alltid som det symboliska värdet i våra olika ekosystem finns där från början, ibland kan det krävas att värdet eller identiteten skapas i vår tid. I Folkhälsoinstitutets skrift *Grönområden för fler* står det att människors relation till en plats lättare kan skapas om de själva får vara med och påverka hur miljön ska utformas eller förbättras (Bergström et al. 2009).

EKOSYSTEMTJÄNSTER I URBANA MILJÖER

Det finns olika typer av ekosystem, både en åker ute på landsbygden och en fickpark mitt i en storstad är exempel på ekosystem. Detta arbete berör kulturella ekosystemtjänster i centrala Stockholm, det vill säga en urban miljö. Därför behandlar detta avsnitt förutsättningarna för ekosystemtjänster i urbana miljöer.

URBANA EKOSYSTEM

I och med modern forskning och nyligen publicerade rapporter, som MA (2003) och TEEB (2010), har den generella medvetenheten om ekosystem och deras tjänster ökat. Med hänsyn till hotet som människan utgör mot jordens ekosystem, är denna ökade medvetenhet ett stort framsteg. Det kan dock vara så att forskningen bör rikta in sig mer på att undersöka ekosystemtjänsternas roll i urbana sammanhang (Gómez-Baggethun & Barton 2012). Vi vet att människan är det största hotet mot ekosystemen och med tanke på att populationsdensiteten är som störst i städer, är det logiskt att rikta ekosystemforskningen främst åt urbana miljöer. Idag bor drygt hälften av jordens befolkning i städer och prognoser för år 2050 visar på en ökning till två tredjedelar (United Nations 2014).

Vad är det då som utmärker ett urbant ekosystem? I Millennium Ecosystem Assessment behandlas inte specifikt urbana ekosystem i någon utsträckning alls. Däremot har författarna Gómez-Baggerthun och Barton (2012) skrivit en artikel om ekosystem i urban planering. De definierar urbana ekosystem som ”*ekosystem där byggd infrastruktur täcker stora delar av markytan, eller där densiteten av invånare är hög*” (min översättning). I våra städer, mitt bland gator, shoppinggallerior och torg, finns alltså en mängd olika ekosystem som levererar tjänster som vi människor drar nytta av. Bolund och Hunhammar (1999) pekar i en annan artikel i ämnet ut sju viktiga ekosystem i städer. Dessa är gatuträd, parker/gräsmattor, urban skog, kultiverad mark, våtmark, sjöar och vattendrag. Varje ekosystem kan tillhandahålla flera olika typer av tjänster. Bolund och Hunhammar tittar på de ekosystemtjänster som är särskilt betydelsefulla för Stockholm och visar att de viktigaste är; luftrening, mikroklimat-reglering, bullerdämpning, regnvattenhantering, sophantering och rekreativa/kulturella värden. Vid en jämförelse med de sju viktiga ekosystemtyperna visade det sig att alla sju bidrar till de rekreativa och kulturella värdena (Bolund och Hunhammar 1999). Detta stärker Naturvårdsverkets uttalande om att de kulturella ekosystemtjänsterna är de mest centrala i urbana miljöer (Naturvårdsverket 2012).

KULTURELLA EKOSYSTEMTJÄNSTER I STÄDER

De ekosystem som finns i städer har annorlunda förutsättningar än de i mer naturliga miljöer. Naturvårdsverket (2012) har listat några av dessa förutsättningar. En av förutsättningarna är att det råder en heterogenitet i urbana miljöer. Naturvårdsverket lägger ingen värdering i heterogeniteten, men den kan ses som en fördel. De kulturella ekosystemtjänsterna utgår främst från de värden som brukarna själva ser. Värderingen är med andra ord en personlig tolkning. Eftersom alla människor är olika, torde heterogeniteten vara en tillgång som innebär ett bredare utbud som kan passa de olika önskemål som finns. Samtidigt angriper Gómez-Baggerthun och Barton (2012) begreppet heterogenitet från ett annat håll. Enligt dem ligger variationen istället i de kulturella och sociala förutsättningarna hos brukarna. Utifrån det anser de att det skulle vara svårare att integrera ekosystemens kulturella värden i stadsplaneringen, då önskemålen varierar i en så hög grad.

Den andra förutsättningen som Naturvårdsverket (2012) tar upp är den höga graden av föroreningar, buller och användning. De kulturella tjänsterna handlar många gånger just om människors behov att komma bort från stadens stress och oljud, för att istället finna naturligare miljöer för avslappning. Så även om de kulturella ekosystemtjänsterna är de mest uppskattade och nyttjade på grund av alla stressfaktorer som finns i städer (Bolund och Hunhammar 1999), är det samtidigt de stressiga urbana förutsättningarna som är problematiska för tjänsterna. Detta visar på den komplexitet som råder när man talar om ekosystemtjänster. Det är i princip omöjligt att enbart begränsa sig till en kategori av tjänster. I undersökningen av de kulturella ekosystemtjänsterna i detta arbete är det följaktligen av vikt att beakta övriga kategorier, eftersom exempelvis bullerdämpning och luftrening påverkar upplevelsen av de kulturella värdena.

NATUREN SOM PROBLEM I STADEN

Det är lätt att förblindas av alla fördelar med ekosystemtjänster som lyfts, men det finns en baksida som inte diskuteras särskilt ofta. Precis som ekosystemen bidrar med tjänster som människor kan nyttja, kan ekosystemen många gånger generera besvär för människor, så kallade ekosystem-otjänster. Två författare som ofta refereras till i detta ämne är Lyytimäki och Sipilä. De definierar ekosystem-otjänster som ”funktioner från ekosystem som upplevs som negativa för mänskligt välbefinnande” (Lyytimäki och Sipilä 2009, min översättning). Ett exempel på sådana negativa funktioner är när djur och växter orsakar skador på byggnader och anläggningar. Andra funktioner kan ha negativa inverkan på människors hälsa och trivsel, genom exempelvis pollenbesvär eller mörka och otrygga

grönområden. Det är emellertid svårt att kategorisera ekosystem-otjänster, då vissa funktioner kan upplevas både som negativa och positiva, beroende på vem som gör värderingen och i vilket sammanhang (Lyytimäki och Sipilä 2009). Till exempel upplevs inte pollenspridande träd som något negativt för dem utan allergier, utan kan ses som ett trivsamt grönt inslag i stadsbilden.

Det gäller med andra ord att belysa de negativa funktioner som ekosystemen genererar och veta hur de ska hanteras för att undvika problem. Samtidigt får det inte gå åt andra hållet, att man enbart ser till problemen och åtgärdar dem utan att tänka på vilka negativa följder det får för ekosystemet i sig. Till exempel kan träd pekas ut som problem när de skymmer sikten i en trafiksituation. Följden kan då vara att träden tas ner och man ser inte till förlusten av grönska, utan enbart till vinsten av att problemet är löst.

MÅNGFUNKTIONELLA YTOR

Bortsett från ekosystem-otjänsterna finns det andra dilemman som utgör ett hot mot främjandet av ekosystemens nyttor. I rapporten *Ecosystems and Human Well-being* lyfts problematiken med att dagens stora efterfrågan på ekosystemtjänster ofta leder till att det måste ske en uppoffring för att uppnå tjänsten (MA 2003, s. 4). I rapporten beskrivs hur exempelvis efterfrågan på ekosystemtjänsten matproduktion i vissa länder kan kräva att skog avverkas för att omvandlas till åkermark. Men i och med att skogen försvinner kan en mängd andra ekosystemtjänster förloras; rening av luft, ekoturism, vattenrening osv. Detta fenomen kan vara ännu känsligare och viktigare att hantera inne i städer, där det finns mindre yta för de olika ekosystemen och deras funktioner att samsas på.

En möjlig lösning på prioriteringsproblemet är mångfunktionella ytor. Genom god planering kan flera olika typer av ekosystemtjänster samsas på samma yta. Främst är konceptet mångfunktionella ytor framtaget för klimatanpassning av städer. Boverket (2010) har tagit fram en skrift som heter *Mångfunktionella ytor – Klimatanpassning av befintlig bebyggd miljö i städer och tätorter genom grönstruktur*. I den ges vägledning om hur man i planeringen av städer kan integrera blå- och grönstruktur och låta dessa ytor tillhandahålla kombinerade funktioner som bidrar till att klimatanpassa städer. De ekosystemtjänster som behandlas här är främst de reglerande, men mångfunktionella ytor även går att använda i kulturella och sociala sammanhang. I Malmö håller man på att utveckla stadsdelen Hyllie. Den fördjupade översiktsplanen för området innehåller många förslag som kombinerar rekreation och klimatreglering (Malmö stad 2014). Genom hela området ska det gå stråk av dagvattendammar som erhåller en reglerande tjänst. Samtidigt ska hela anläggningen också tillgängliggöras för rekreation genom att anlägga bryggor och spänger som gör att folk kan röra sig över hela området.

LÄRDOMAR TILL UTVECKLINGSFÖRSLAGET

Här listas ett antal punkter som sammanfattar teoriavsnittet om ekosystemtjänster i urbana miljöer. Dessa punkter användes i ett senare skede i arbetet vid framtagandet av en utvecklingsplan för ekosystemtjänsterna i Råambshovsparken och på Smedsudden.

- Urbana ekosystem har en hög störningsgrad, det är mycket buller, många föroreningar och en hög användning.
- Urbana miljöer har hög heterogenitet, de fysiska förutsättningarna är varierade, liksom befolkningen som har varierande önskemål.
- Det är viktigt att vara medveten om de ekosystem-otjänster som finns i ekosystemet.
- Det är svårt att begränsa sig och enbart behandla en kategori av ekosystemtjänster, då de påverkar varandra.
- Mångfunktionella ytor där flera tjänster samsas är viktiga i urbana miljöer med platsbrist.

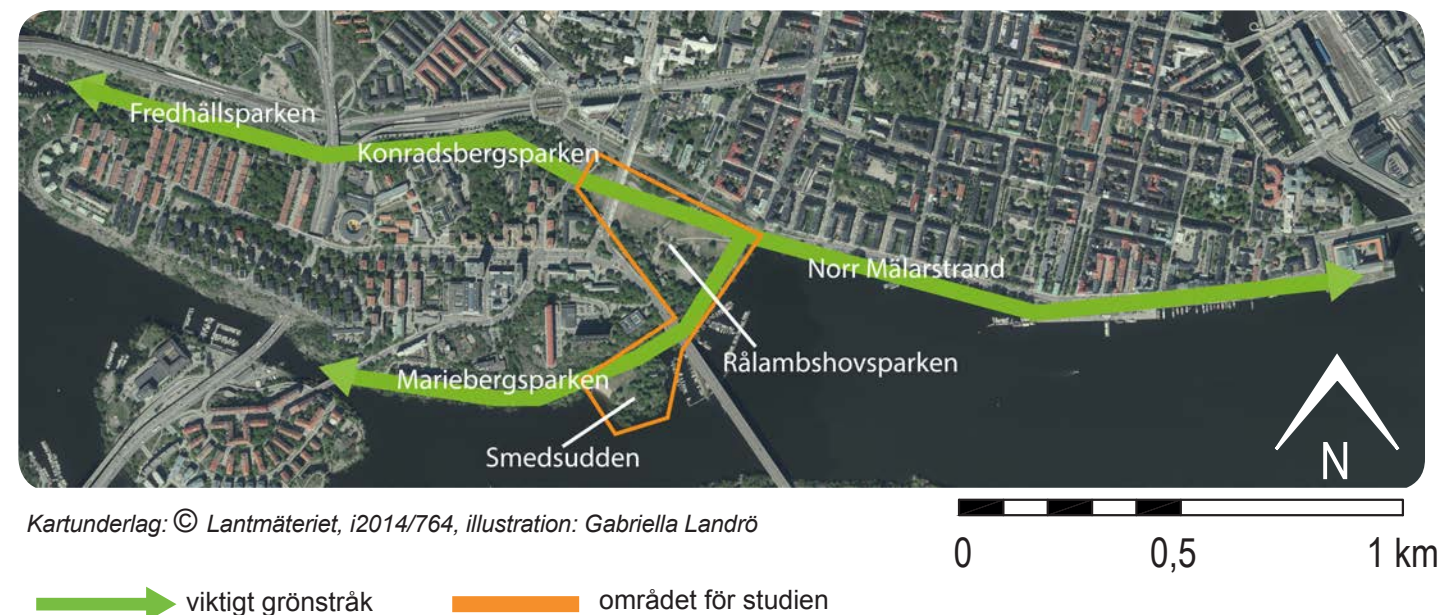
DEL 3 - PLATSSTUDIER

I denna del presenteras resultatet från platsstudierna. Det främsta syftet var att identifiera och bedöma ekosystemtjänsterna i området, men för att göra det krävdes först en undersökning och en analys av platsens förutsättningar. I avsnittet Platsbeskrivning redogörs denna grundläggande undersökning. Därefter presenteras parkens ekosystemtjänster i ett eget avsnitt.

PLATSBESKRIVNING

PLATSENS UPPKOMST

Under tidigt 1800-tal var parkidealet exotiska växter och blomprakt. Parkerna skulle främst användas till att beskådas och promeneras i (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008a). Under funktionalismen på 1930-talet fick grönskan en helt annan betydelse. Tendensen att låta grönskan faktiskt användas istället för att enbart betraktas började utvecklas. Vikten av de sociala värdena lyftes fram och parkerna utformades för att rymma lek, friluftsliv, idrottsaktiviteter och kulturevenemang. 1936 började Rålambshovsparken anläggas i denna anda och fick både en parkteater och en parklek (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008a). Rålambshovsparken utformades enligt den internationellt kända Stockholmsstilen. Kärnan i parkstilen var att kombinera natur och kultur, samtidigt som parken blev en tillgänglig mötesplats. Kulturen togs in i parkerna bl.a. genom att placera ut skulpturer, vilket kan ses i Rålambshovsparken. Naturen blev en del av gestaltningen genom att det ursprungliga landskapet och naturen lyftes fram (Stockholms stad 2013). Bredvid Rålambshovsparken ligger Smedsudden som är en del av Kungsholmen många strandpromenader. Det dröjde till 70-talet innan vattnet i Mälaren blev tillräckligt rent för att bada i och Smedsuddsbadet anlades (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008a).

PLATSEN I ETT STÖRRE PERSPEKTIV

I Parkplan Kungsholmen (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008b) pekas Rålambshovsparken ut som en av få landskaps- och aktivitetsparker i stadsdelen. Smedsudden klassas som en strandpark, något det finns ett stort antal av på Kungsholmen. Båda parkerna är viktiga grönytor för de boende på Kungsholmen. Stadsdelen hade vid årsskiftet 2014/2015 ca 68 000 invånare (Statistik Stockholm 2015). Många fler kommer det att bli, när de 4600 planerade nya bostäderna väl blir klara (Stadsbyggnadskontoret 2002 och Stadsbyggnadskontoret 2012). Men parkerna är inte bara bland de största och mest besökta parkerna på Kungsholmen, utan har även en viktig roll sett till hela staden då de lockar besökare från alla stadsdelar (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008b). Rålambshovsparken är en del av ett drygt 2 km långt och populärt parkstråk, som sträcker sig från Stadshuset längs Norr Mälarstrand, via Rålambshovsparken och vidare genom Konradsbergs- och Fredhällsparken. I Kungsholmens parkplan pekas detta stråk ut som ”*unik och [av] stort bevarandevärde*”, just tack vare att alla parker är utformade i Stockholmsstilen (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008a). Möjligheten att röra sig längs ett oavbrutet grönt promenadstråk finns även västerut från Rålambshovsparken, längs Kungsholmens sydstrand genom Mariebergsparken.

I Stockholms parkprogram tar man upp olika typer av värden i stadens park- och naturmark, som till exempel *sociala*, *ekologiska* och *kulturhistoriska* (Gatu- och fastighetskontoret 2006). Målet är att varje park ska rymma så många olika värden som möjligt och just i stadsmiljöer är det de sociala värdena som prioriteras. I Parkplan Kungsholmen (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008b) pekar man ut de sociala värden som finns i Rålambshovsparken och på Smedsudden. Resultatet visar att området är ytterst värdetätt. Vissa av värdena förekommer inte i särskilt stor utsträckning i övriga parken på Kungsholmen. Dessa värden är *bad*, *evenemang*, *folkliiv*, och *parklek*. Smedsuddsbadet är exempelvis den enda sandstranden på Kungsholmen. Rålambshovsparkens storlek, samt amfiteatern som finns där, gör det möjligt att arrangera större evenemang, en möjlighet som inte finns någon annanstans i stadsdelen. I och med de många besökarna i Rålambshovsparken uppstår ett myllrande folkliiv, ett värde som i övrigt bara kan hittas på Norr Mälarstrand och Kungsholms torg (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008b). Trots att området erbjuder många sociala värden är det fortfarande ett antal av de listade värdena i parkprogrammet som saknas. Några av dem är *blomprakt*, *natur och skogskänsla*, *rofylldhet* och *odling*. Rofylldhet kan hittas i många andra parker på Kungsholmen, medan övriga värden endast återfinns i ett fåtal parker.

FYSISKA FÖRUTSÄTTNINGAR

I detta avsnitt beskrivs parkernas fysiska förutsättningar. Uteslutande utgörs beskrivningen av resultat från platsbesöken.

Rumsinventering

Genom hela Rålambshovsparken löper en stor öppen gräsyta, fri från träd- och buskvegetation. Denna vegetation är istället placerad längs parkens kanter, tillsammans med de aktiviteter som finns. Ytorna vid parkleken och amfiteatern utgör det lummigaste området i parken. Vattenkontakten längs strandpromenaden fortsätter inte längs hela stranden, då stora delar av stranden tas upp av en båtklubb. Detta är privat område som egentligen ligger utanför parkens gränser, tydligt avgränsat med ett högt stängsel. Mot båtklubben på andra sidan Smedsuddsvägen ligger ett privat bostadshus, vars tomt också markeras med ett staket. Detta gör att passagen till Smedsudden blir smal och det är tydligt att man rör sig längs en transportsträcka och inte genom ett parkområde. Bilvägen som löper längs vattnet i Rålambshovsparken är främst för transport till båtklubb, kafé och bostad.

Rumsanalys

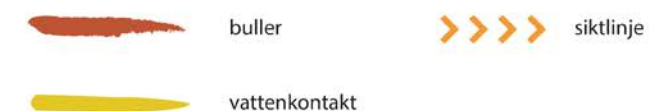
Rålambshovsparken är omgiven av vältrafikerade bilvägar åt alla håll, förutom mot Mälaren. Detta gör att bullret från bilarna gör sig påmint i större delar av parken. Men i och med parkens lätt trattliknande form, blir avstånden till bilvägarna och bullret större, ju närmare vattnet man rör sig. Hela parken är dock visuellt avskärmd från de omgivande bilvägarna med hög vegetation som är planterad i parkens kanter. På Smedsudden är Västerbron den enda större bilvägen som stör med sitt buller, vilket gör det till en något lugnare miljö. De många öppna ytorna i området gör att man som besökare har god och lång sikt åt flera håll. Redan när man kommer in i Rålambshovsparkens norra ände, från Konradsbergsparken, kan man se hela vägen ner till Mälaren. Lilla Västerbron som korsar parken med sina enorma betongpelare, utgör delvis ett visuellt hinder, men upplevs också som ett ramverk som riktar besökarens blick, från bägge håll. Generellt är det framförallt utsikten som upplevs starkt när man vistas längs de delar av stranden som har vattenkontakt. De element som bryter vattenkontakten är framförallt båtklubben, men även den vegetationsklädda branten som löper från Västerbron till Smedsudden.

RUMSINVENTERING

RUMSANALYS

SOCIALA FÖRUTSÄTTNINGAR

För att förstå en park räcker det inte med att beskriva hur den fysiskt ser ut. Hur den används är också en mycket viktig aspekt. Här följer en redogörelse för de aktiviteter och rörelsestråk som identifierades i området.

Aktiviteter och mötesplatser

Det finns ett stort utbud av aktiviteter i området och ett antal av dessa kan även pekas ut som viktiga mötesplatser, dvs. sociala knypunkter där många människor träffas och umgås. Mängden idrottsaktiviteter som erbjuds i området är stort. Det är även gott om öppna gräsytor där många träffas för att ha picknick, grilla, spela kubb, utöva bollsporter och liknande. Under sommaren visas även gratis utomhusbio i Rålambshovsparken, något som brukar vara mycket populärt. På teatern brukar Parkteatern ha gratis föreställningar på sommaren, vilket också är ett uppskattat evenemang. Parkleken som ligger intill teatern är även den gratis för alla besökare och är bemannad dagtid vardagar och ibland på helger. Platsen fungerar som en mötesplats både för barnen och för föräldrarna. Strax efter Västerbron på väg mot Smedsudden bland buskar och sly ligger en plats som av skräpet att döma tycks användas av ungdomar.

Rörelsestråk och noder

Det finns olika typer av rörelsestråk i Rålambshovsparken och på Smedsudden; huvudstråk och stråk. Huvudstråken och de mindre stråken är tillsammans många och integrerar i princip parkernas alla delar. Huvudstråken är de gångvägar som är mest använda i området. En orsak till det är att det är dem man använder för att effektivt korsa någon av parkerna, för att exempelvis ta sig mellan hemmet och jobbet. De mindre gångvägarna används främst i rekreationssyfte, med aktiviteter som promenad, jogging eller rastning av hund. I Rålambshovsparken löper gångvägarna främst i längsgående riktning, dvs. från parkens norra del, ner mot vattnet. Utbudet av vägar för att ta sig i tvärgående riktning, över de stora gräsyterna, är desto mer begränsat. Detta har lett till att stigar har trampats upp i gräset, stigar som i vissa fall använts i så stor utsträckning att det blivit en gångväg med trampat jordunderlag. I området finns ett antal noder som är knutpunkter där många gångvägar möts. Vid dessa punkter passerar det särskilt många människor och de kan därför vara strategiskt intressanta.

AKTIVITETER OCH MÖTESPLATSER

★ mötesplats

RÖRELSESTRÅK OCH NODER

— huvudstråk
— stråk
- - - upptrampad stig
○ nod

Gräsytan i mitten av Rålambshovsparken är öppen och luftig. Aktiviteter och högre vegetation är placerats längs kanterna. (2015-05-21)

Badstranden är det viktigaste elementet på Smedsudden, här erbjuds både bad och utsikt över Riddarfjärden. (2015-05-21)

Boulevard ligger i Rålambshovsparken och erbjuder både boule och servering. (2015-05-21)

Skateparken under Lilla Västerbron lockar många besökare i alla åldrar. (2015-05-21)

Grusväg som löper under Västerbron, från Smedsudden till det privata bostadshuset i Rålambshovsparken. (2015-05-21)

Rålambshovsleden löper längs Rålambshovsparken (till vänster i bild) och orsakar ett konstant buller från trafiken. (2015-05-21)

LÄRDOMAR TILL UTVECKLINGSFÖRSLAGET

Här listas ett antal punkter som sammanfattar platsstudierna i Rålambshovsparken och på Smedsudden. Dessa punkter användes vid framtagandet av utvecklingsplanen för området.

- Rålambshovsparkens utformning är baserad på mötet mellan natur och kultur, tillsammans med sociala värden såsom idrott, evenemang och lek.
- Ca 4600 nya bostäder planeras på Kungsholmen, vilket kommer att ge fler besökare i området.
- Både Rålambshovsparken och Smedsudden är delar av längre grönstråk på Kungsholmen.
- Rålambshovsparken har en tydlig och karaktäristisk rumslighet.
- Området präglas av tydliga siktlinjer och god utsikt mot vattnet, men även av buller från omgivande trafik.
- Området har många gångvägar att välja på och olika typer av mötesplatser, vilket gör platsen varierad.

PARKERNAS EKOSYSTEMTJÄNSTER

I detta avsnitt presenteras resultatet från studien av de kulturella ekosystemtjänsterna i Rålambshovsparken och på Smedsudden. De ekosystemtjänster som undersöktes är *hälsa, sinnliga upplevelser, sociala interaktioner, naturpedagogik* samt *symbolik och andlighet*. För att identifiera de olika tjänsterna användes ett antal specifika frågor för varje tjänst. Frågorna kommer från C/O Citys metod, men modifierades lite (se bilaga 1 och 2). För att svara på frågorna inhämtades kunskap dels från parkplanen och sociotopkartan för området och dels från platsbesök och egna tidigare erfarenheter av vistelser i området. Utöver identifieringen finns även för varje tjänst ett avsnitt med en bedömning. Där beskrivs tjänstens tillstånd utifrån graderingen i metoden från C/O City, det vill säga huruvida tjänsten behöver skyddas, stärkas, skapas eller släppas. Avslutningsvis presenteras en lista över åtgärder som sammanfattar slutsatserna från identifieringen och bedömningen av tjänsterna.

HÄLSA

Forskning visar tydligt på att fysisk aktivitet är bra för hälsan (Lisberg Jensen 2008). Grönområden lämpar sig bra för det, därför att de kan göras tillgängliga för alla grupper av människor. Barn och äldre människor utgör riskgrupper, som löper större risk att drabbas av ohälsa, än andra grupper (Bergström et al. 2009). Därför har undersökningen fokuserat på i vilken utsträckning parkerna erbjuder möjlighet till fysisk aktivitet, särskilt för de två riskgrupperna.

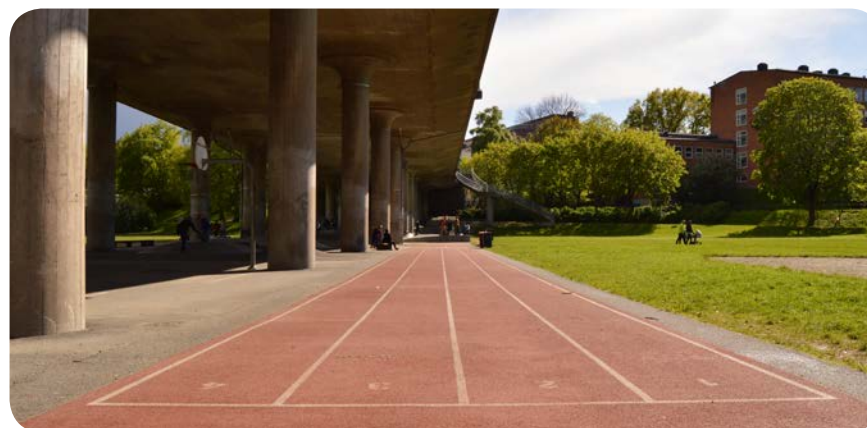

De öppna gräsyrtorna ger möjlighet åt spontana fysiska aktiviteter, som picknick eller lekar. (2015-05-21)

Identifiering

Rålambshovsparken och Smedsudden är två parker som inbjuder till ett besök fyllt av fysisk aktivitet. De många gångvägarna ger möjlighet till att motionera i såväl parkmiljö som strandmiljö. Dessutom är huvudstråken del av längre motionsstråk som nästan sträcker sig över hela Kungsholmen. Vid platsbesöken på platsen sågs ett stort antal motionärer. Det finns vidare ett utegym, en skatepark, två basketplaner och ett antal ytor för friidrott i området. Dessa aktiviteter är dock inte något som naturen i sig erbjuder och det är följaktligen oklart huruvida de ska anses vara bidragande till ekosystemtjänsten hälsa. Däremot finns det flertalet stora gräsytor som ger plats för olika typer av bollsporter och andra fritidsaktiviteter, tillsammans med badstranden på Smedsudden. I dessa fall är det klart och tydligt att parkerna som ekosystem erbjuder möjlighet till fysisk aktivitet. Ett faktum är dock att det inte finns några platser inom området som har förutsättningarna för mer naturrelaterad idrott eller fritidsaktiviteter, där aktiviteten är beroende av naturen.

Området erbjuder fysiska aktiviteter för alla åldersgrupper, utifrån studierna på platsen att döma. Många av de faktorer som Folkhälsoinstitutet listar som tilltalande för äldre uppfylls; det finns många skuggiga sittplatser längs gångstråken, parkerna har vattenkontakt och det finns gott om intressanta vyer (Bergström et al. 2009). Detta kan locka äldre människor att ta sig ut i parken och därmed får de sin motion. För de yngsta besökarna är stranden ett viktigt besöksmål under badsäsongen, tillsammans med parkleken, som kan användas året om. I parkleken finns många artificiella lekredskap och där uppstår samma situation som med idrottsanläggningarna; lekredskapen är inte något som ekosystemet parken erbjuder i sig och kan inte riktigt påstås vara en del av ekosystemtjänsten. Men det finns ett par lekvänliga

Idrottsytorna under Lilla Västerbron bidrar till ökad fysisk aktivitet i området, men det är oklart om de räknas till ekosystemtjänsten. (2015-05-21)

och välanvända buskage i parkleken. Vid platsbesöken sågs också barn från en förskoleklass klättra i en dunge vid Smedsuddsbadet. Det är möjligt att sådan lek förekommer även i Rålambshovsparken, men det är inget som har uppfattats vid platsbesöken.

Bedömning – skydda

Ekosystemtjänsten hälsa erbjuds i stor utsträckning i området och nyttjas även i hög grad. Därför är det viktigt att *skydda* denna tjänst och dess förutsättningar. Den främsta förutsättningen till att området bidrar till en god fysisk hälsa är att parkerna utgör omtyckta promenad- och joggingområden. Det är alltså av stor vikt att ta hänsyn till att parkernas gångvägar kopplar ihop med längre stråk utanför parken och att de ska kunna fungera som effektiva och lättframkomliga passager. En exploatering eller omgestaltning som påverkar gångstråken negativt skulle drabba den dagliga motionen för en stor mängd människor.

Variationen i aktiviteter och miljöer gör att platsen idag erbjuder möjlighet för olika typer av fysisk aktivitet och miljöer som kan locka alla åldrar. Detta breda utbud är viktigt att bevara och skydda, för att tillgodose aktiviteter för olika åldersgrupper. Variationen är med andra ord en stor tillgång, som vid framtida utveckling av parken bör säkerställas. Men trots det breda utbudet av aktiviteter saknas den typen av aktiviteter, både idrott och lek, som faktiskt knyter an till själva naturen. Därför bör man vid ett *eventuellt* utvecklande och stärkande av ekosystemtjänsten hälsa, fokusera på att se vilka fysiska aktiviteter som naturen i sig kan erbjuda. Detta ämne diskuteras även under rubriken *Naturpedagogik*. Läs där för mer information om hur naturrelaterade aktiviteter för barn och vuxna kan utvecklas i området.

Gångvägen längs vattnet är ett populärt motionsstråk. (2015-05-21)

SINNLIG UPPLEVELSE

Miljöpsykologer har försökt att förklara varför vi människor mår bra av att vistas i naturen. En teori är att de sinnliga upplevelser som finns i naturen hjälper oss att slappna av och återhämta oss (Lisberg Jensen 2008). Enligt forskare på Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp får miljöer restaurativa egenskaper när de innehåller rofylldhet, utsikt och natur (Pálsdóttir 2014). Det som undersöktes vid platsbesöken var de restaurativa faktorerna, samt möjligheten att uppleva parkerna med olika sinnen.

Identifiering

Rålbshovsparken omges av stora bilvägar åt tre håll, vilket gör det omöjligt att uppleva rofylldhet i några miljöer. Det finns emellertid ett antal lugna platser som till viss grad är avskilda, jämfört med resten av parken som är öppen och full av aktiviteter. En av dem är de små bersåliknande sittplatserna längs gångvägen längs Västerbron, från parkleken och söderut mot brofästet. Dock upplevs dessa platser nedgångna och kanske lite för avskärmade, vilket i kombination riskerar att upplevas som otryggt. Att parken till stor del har en öppen karaktär skapar mycket utsikt med många värdefulla siktlinjer, speciellt mot vattnet. Vid besök på platsen undersöktes också vilken som är områdets mest attraktiva natur. Med natur avses i det här fallet en vegetationstät och vildvuxen miljö, som kan sägas vara motsatsen till urban parkmiljö, där vegetationen förekommer i mer kontrollerad form. Enligt resultatet från platsbesöken är Smedsudden den miljö som tydligast kan ge en upplevelse av natur, framför allt de tre små öarna sydöst om badet, vilka i nuläget dock inte är tillgängliga.

Av våra fem sinnen är det främst synen som tillfredsställs i platsen. Det finns ont om vegetation som tilltalar doftsinnen eller smaksinnen. Bland

Utsikten och vattenkontakten är platsens två starkaste sinnesupplevelser. (2015-05-21)

ljudupplevelserna är det biltrafiken som dominerar, men den är också visuellt avskärmad och upplevs på så sätt mindre påtaglig. I vilken utsträckning fysisk interaktion med naturen är möjlig kopplas till känselsinnet. Där finns till exempel badet på Smedsudden och den korta sträckan med strand vid Rålbshovsparkens sydöstra ände, som möjliggör fysisk vattenkontakt. Fysisk kontakt med gräs, träd och buskar är givetvis möjlig på många håll, men det krävs en aktivitet för att stimulera folk till detta, medan kontakt med vatten automatiskt är lockande.

Bedömning – stärka

Möjligheten till sinnliga upplevelser för besökarna är begränsad i Rålbshovsparken och på Smedsudden. Behovet finns att *stärka* dessa upplevelser. En generell aspekt att tänka på vid framtida utveckling av området är att synen är det sinnet som tydligast erbjuds en mängd av upplevelser. För att kunna tilltala en mångfald av besökare vore det lämpligt om även fler sinnen kunde tillfredsställas. Självklart bör man fortfarande skydda den öppna rumsligheten och siktlinjerna, en av de få men starkaste förutsättningarna för ekosystemtjänsten. Vid en jämförelse med undersökningen om naturreservat som Länsstyrelsen gjorde (Sandberg & Sannebro 2004) ser man att det är just öppna miljöer med vyer som är den mest uppskattade kvaliteteten. Den näst mest uppskattade kvaliteten i Länsstyrelsen enkät är skogskänsla, vilket är något som tydligt saknas i området idag. Argumentationen för att lyfta den ursprungliga naturen skulle även knyta av till Stockholmsstilens ideal, där det sågs som en viktig beståndsdel. Ett förslag på hur detta skulle kunna göras är att tillgängliggöra naturmiljön på Smedsudden. Naturmiljöerna skulle även kunna användas som platser för avstressning. Att parkerna idag saknar avskilda platser och störs av trafikbuller är problem som bör åtgärdas.

Söder om Smedsudden ligger tre små öar med nästintill orörd natur. (2015-05-21)

SOCIALA INTERAKTIONER

Parker och grönområden är särskilt viktiga som sociala mötesplatser, eftersom de sällan ställer några krav på besökarna. Gehl (2010) påvisar att ju längre folk vistas på en offentlig plats, desto mer ökar möjligheten för att spontana aktiviteter ska uppstå. Därför är det viktigt med platser att uppehålla sig på, vilket är något som undersöktes i detta arbete. I studierna undersöktes även bredden av utbudet av aktiviteter och mötesplatser, något som påverkar graden av mångfald bland besökarna.

Identifiering

På många av alla mötesplatserna i området är det givet vilken aktivitet man ska ägna sig åt. I parkleken och i skateparken kan aktiviteten till och med ge en identitetsstämpel, till exempel "föräldraledig småbarnsförälder" eller "skatande tonåring". Det är positivt med identitetsstärkande aktiviteter, men samtidigt kan det innebära att andra människor som inte passar in i identitetskaraktären känner sig osäkra på att delta i aktiviteten. Något som väger upp detta är de mer neutrala mötesplatserna, som stranden och gräsyrtorna där man exempelvis kan ha picknick, sola, spela kubb eller anordna tillfälliga evenemang. Andra exempel på neutrala mötesplatser är sittplatserna bredvid boulebanorna och bänkarna längs strandpromenaden. Där kan möten uppstå utan att man måste delta i en större aktivitet.

Gångstråken i området täcker det mesta av parkernas ytor, vilket i teorin skapar goda förutsättningar för att integrera alla mötesplatser och delar av parkerna. Däremot kan man tydligt se en centrering i Rålbshovsparken av de mest välbesökta mötesplatserna, vilket leder till att området från teatern och parkleken till utegymmet och Boulebar blir något slags centrum. Som

Några bänkar utgör en neutral mötesplats, där möten kan uppstå mellan personer utan att de behöver delta i någon större aktivitet. (2015-05-21)

följd av detta hamnar vissa av parkens områden i skymundan. Ett exempel är gångvägen med sittplatser längs Västerbron bakom teatern. Sittplatser som skulle kunna fungera som neutrala mötesplatser, om de vore bättre integrerade. Likaså är Rålambshovsparkens norra del en aning bortglömt, på grund av att det saknas välanvända mötesplatser där.

Bedömning – skydda

Idag erbjuds och används ekosystemtjänsten i stor utsträckning i Rålambshovsparken och på Smedsudden. Parkerna är kända för att vara populära mötesplatser, särskilt om sommaren. De sociala interaktionerna tycks vara själva syftet med parkens existens. Trots att förutsättningarna för tjänsten är starka, är det likväl viktigt att *skydda* dessa förutsättningar vid framtida utveckling, eftersom de är så centrala för parkernas karaktär. För att ha kvar den breda besöksskaran är det av vikt att värna det varierade utbudet av mötesplatser, inklusive de mer neutrala. Särskilt gräsytorna är viktiga för att möjliggöra större tillfälliga evenemang. Eftersom Rålambshovsparken är en av få parker i staden som faktiskt har de resurserna i yta, är det ett viktigt element att skydda.

Vid framtida införande av nya element i området, bör man tänka på att placeringen ska syfta till att fördela den mänskliga aktiviteten jämnare. Om vissa ytor istället skulle bli ännu mindre använda och mer avskilda skulle de till slut riskera att få negativ inverkan på den generella uppfattningen av parken – något som i sin tur skulle kunna sänka parkens attraktivitet som mötesplats. För att eventuellt stärka ekosystemtjänsten som den är idag, skulle man kunna se till att integrera området bakom amfiteatern, samt Rålambshovsparkens norra del, med resten av parken.

De öppna gräsytorna är viktiga att bevara för att ge plats åt större evenemang. (2015-05-21)

NATURPEDAGOGIK

Naturpedagogik handlar om att lära om naturen, av naturen. Studier visar att skolundervisning utomhus kan leda till större förståelse för och engagemang i miljöfrågor (Stockholms läns landsting 2012). Därför undersöktes huruvida det finns miljöer som tilltalar barn och ungdomar, för att ge möjlighet till lärande även utanför skoltid. Grönområden kan självklart ha en pedagogisk inverkan på vuxna också. Förutsättningarna för detta har identifierats genom att undersöka utbudet av arter, samt om det finns element/aktiviteter som knyter an till naturens användning och betydelse.

Identifiering

Naturskyddsföreningen anordnar naturvandringar på Kungsholmen, för att få stadens invånare att upptäcka den artrika florin och faunan i sin närmatur (Ut i naturen u.å.). Dock är det ingen av vandringarna som går genom Rålambshovsparken eller Smedsudden, men en går längs Norr Mälarstrand. Detta visar på det faktum att Rålambshovsparken är en park med fokus på aktiviteter och inte så mycket på naturen, även om Stockholmsstilens prägel självklart har lett till mer naturliga inslag i parken. Vegetationen består till stor del av storväxta träd i främst naturligt förekommande arter. Men att enbart titta på utbudet av arter är inte särskilt lärorikt för varken barn eller vuxna. Fler aktiviteter eller element kan införas som får besökarna att interagera med naturen på ett annat sätt.

Det finns platser i området som lockar barn och ungdomar. Dock är många av dem artificiella; parkleken och idrottsytorna under Lilla Västerbron. För barnens lek finns det potential i många naturliga platser; klipporna

Parkleken i Rålambshovsparken består till största del av hårdgjorda ytor med prefabricerade lekredskap. (2015-05-21)

bakom parkleken som vetter mot Västerbron och björkdungen bakom volleybollplanen som vetter mot Rålambshovsleden. Dock sågs inga tecken på att dessa platser faktiskt uppskattas och används av barnen. Vid platsbesöken identifierades däremot en plats där ungdomar, alternativt unga vuxna, tycks vistas. Bland snår och sly ner mot vattnet väster om Västerbron finns upp trampade stigar och skräp i form av bl.a. flaskor, tidningar och snusdosor. Frågan är om dessa platser går att ta tillvara på och rusta upp, eller om det attraktiva med dem är just att de är oordnade.

Bedömning – skapa

Analysen av tjänsten visar att det visserligen finns platser som tilltalar barn och ungdomar, men att de flesta har otillräcklig koppling till naturen. Inte heller är miljöerna utformade för att kunna öka förståelsen för naturen bland vuxna. Det finns visserligen gott om träd och buskar i olika arter, men vidare pedagogiska ingrepp krävs. Slutsatsen är att ekosystemtjänsten naturpedagogik i dagsläget inte finns. I en framtida utveckling av området bör den pedagogiska aspekten tas i beaktning genom att *skapa* bättre förutsättningar för tjänsten. Detta kan göras genom att främja möjligheterna till att interagera med naturen och på så sätt öka förståelsen för människans beroende av ekosystemen. En förståelse för naturen hos människor är viktig. Idag finns kanske inga uttalade önskemål bland besökarna i parker och grönområden att den pedagogiska aspekten ska adderas, men vi som planerare får ta vårt ansvar och bana väg för en starkare relation mellan människa och natur. Konsekvensen riskerar annars att bli ett ännu större främmandeskap mellan människa och natur. Något som i förlängningen kan leda till mer hänsynslöst utnyttjande av naturens ekosystem och resurser.

En skylt hänger vid ingången till en samling lekbuskage i parkleken. Den är ett tecken på att platsen används och uppskattas, men den kan också främmandegöra naturen. (2015-05-21)

SYMBOLIK OCH ANDLIGHET

Denna typ av ekosystemtjänst handlar om ekosystemens betydelse för människorna på ett mentalt plan. Det är något som också är gemensamt för sinnliga upplevelser och sociala interaktioner. Skillnaden är dock att det inte är fysiska element eller levande människor som bidrar till upplevelsen av tjänsten, utan allt sker i internt hos varje enskild individ. Detta innebär att det är svårt att identifiera tjänsten och bedöma den. Undersökningen gjordes emellertid utifrån parkernas kollektiva betydelse i staden, med avseende på historia, religion och kultur.

Identifiering

I undersökningen studerades om parkerna har historiska värden. Skyltar i parkerna visar att verksamhet har försiggått där sedan långt tillbaka i tiden. Dock är det ingen av de händelserna som värdesätts idag. Den starkaste historiska betydelse Rålambshovsparken har idag är att den är ett tydligt exempel på Stockholmsstilen (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008b). Tydliga spår från tankarna och idealen som dominerade Stockholmsstilen är alla de skulpturer som står utplacerade i parken. Idag finns ett museum som anordnar skulpturvandringar på Smedsudden och i Rålambshovsparken (Carl Eldhs ateljémuseum u.å). Bland mer nutida kulturell betydelse måste nämnas de kulturella evenemang som återkommer varje sommar i Rålambshovsparken, såsom Utomhusbio och Parkteatern. Amfiteatern har även historiska värden, likaså Parkleken, då de funnits där sedan 50- respektive 40-talet (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008b).

Det finns inga religiösa byggnader eller anläggningar i närhet av området och därför dras slutsatsen att området inte heller har någon religiös betydelse.

Amfiteatern har funnits i parken sedan 50-talet och har kulturhistoriskt värde. (2015-05-21)

Som tidigare nämnt är det svårt att undersöka platsens individuella betydelse för människor. Samtidigt är just det individuella oerhört viktigt, när man tittar på miljöers betydelse för identitet och känslan av tillhörighet (Lisberg Jensen 2008). Rålambshovsparken är full av aktiviteter och många av dem är identitetsskapande (se rubriken *Sociala interaktioner*). På så sätt kan parken bli viktig för många personer och identiteter. Det går emellertid inte att ta hänsyn till alla identitetsgrupper av människor. Vid tillförandet av nya element i området bör man reflektera över huruvida elementen knyter an till en karaktär som redan finns i parken, eller om det faktiskt ger möjlighet för fler människor att knyta sin identitet till platsen.

Bedömning – skydda

Slutsatsen är att denna ekosystemtjänst finns i mycket liten utsträckning i nuläget. Förutsättningar för tjänsten finns, så som historiska och kulturella betydelsefulla element. Men det är inte samma sak som att människor utnyttjar tjänsten i hög grad. Förslaget är dock inte att stärka tjänsten, utan att *skydda* de förutsättningar som finns för den idag. Symbolik och andlighet är svårt att nyskapa, om inte en tendens eller en efterfrågan på det finns. Det är därför inte prioriterat att försöka vidareutveckla tjänsten. Bedömningen av tjänsten är att det mest lämpliga är att fokusera på att ta tillvara på de ovan nämnda element med olika betydelse som finns där idag. Rålambshovsparkens karaktär har ett kulturhistoriskt värde i sig, vilket kan komma att bli en begränsning i framtida utveckling av parken. Istället gäller det att förhålla sig till Erik Glemmes tankar om parkens utformning och använda det som en tillgång. De kulturevenemang som arrangeras i Rålambshovsparken spelar en viktig roll i stadens kulturliv.

Ett stort antal skulpturer är placerade i området, ett karaktärsdrag som lever kvar sedan parken anladse enligt Stockholmsstilen. (2015-05-21)

LÄRDOMAR TILL UTVECKLINGSFÖRSLAGET

Detta är en sammanställning av resultatet från undersökningen av de kulturella ekosystemtjänsterna i Rålambshovsparken och på Smedsudden. Sammanställningen användes för att ta fram en utvecklingsplan för området.

BEDÖMNING

skapa

skydda

stärka

skippa

skapa

skydda

stärka

skippa

skapa

skydda

stärka

skippa

skapa

skydda

stärka

skippa

skapa

skydda

stärka

skippa

ÅTGÄRDER

- Värna parkernas motionsstråk och deras koppling till längre grönstråk
- Värna de öppna gräsytorerna
- Värna variationen i miljöer och aktiviteter

- Införa fler upplevelser för sinnena
- Tillgängliggöra naturmiljö
- Skapa avskilda platser att uppehålla sig på
- Minska störningen från trafiken

- Värna det varierade utbudet av mötesplatser, inklusive de neutrala
- Säkerställa gräsyornas storlek
- Eventuellt stärka tjänsten genom att integrera området bakom teatern och i områdets norra del

- Föra in element och aktiviteter som ger barn och vuxna möjlighet att interagera med naturen
- Säkra tillgången på naturnära platser för barn och ungdomar

- Bevara de historiska värden i att Rålambshovsparken är ett typexempel på Stockholmsstilen
- Fortsätta låta kulturella evenemang ge området egen identitet och egna värden

DEL 4 - UTVECKLINGSFÖRSLAG

I denna del redovisas de viktigaste lärdomarna från teori och inventering. Därefter presenteras och motiveras konceptet för utvecklingsförslaget för Råambshovsparken och Smedsudden. Slutligen presenteras själva utvecklingsförslaget, både i illustrationsplan, bilder och text.

NÄRMARE NATUREN

Råambshovsparken (2015-05-21)

För stockholmarna utgör Råambshovsparken och Smedsudden tillsammans det viktigaste grönområdet på Kungsholmen. Parkerna fungerar som en portal in i naturen där du erbjuds en upplevelse som inte går att få någon annanstans. Hit söker du dig när du vill komma bort från stadens trängsel och stress. Sätt dig på en bänk vid vattnet och blicka ut över Riddarfjärden, eller försvinn in i en berså och lyssna till trädskronornas sus. Parkerna är också platsen du går till för mer aktiva naturupplevelser. Få jord under naglarna när du gräver i din odlingslåda, eller låt fantasin flöda när buskaget förvandlas till en koja. Stockholmarna har förståelse för parkerna som viktiga och känsliga ekosystem som är värda att ta hand om. De ser att ekosystemtjänsterna hjälper dem att komma närmare naturen.

(Vision för Råambshovsparken och Smedsudden)

UTGÅNGSPUNKTER

I punktlistorna till höger redovisas de lärdomar och slutsatser som drogs i tidigare delar av arbetet. Dessa utgångspunkter fungerar som en brygga mellan den teoretiska och undersökande fasen av projektet, till den skapande fasen. Hänsyn togs till alla utgångspunkterna, men olika mycket vikt lades på dem. Slutsatserna från undersökningen av ekosystemtjänsterna formade visionen och konceptet. Utgångspunkterna från teorin och platsbeskrivningen fick större betydelse i utformningen av de fysiska åtgärderna.

TEORI

- Urbana ekosystem har en hög störningsgrad, det är mycket buller, många föroreningar och en hög användning.
- Urbana miljöer har hög heterogenitet, de fysiska förutsättningarna är varierade, liksom befolkningen som har varierande önskemål.
- Det är viktigt att vara medveten om de ekosystem-tjänster som finns i ekosystemet.
- Det är svårt att begränsa sig och enbart behandla en kategori av ekosystemtjänster, då de påverkar varandra.
- Mångfunktionella ytor där flera tjänster samsas är viktiga i urbana miljöer med platsbrist.

PLATSBESKRIVNING

- Råambshovsparkens utformning är baserad på mötet mellan natur och kultur, tillsammans med sociala värden såsom idrott, evenemang och lek.
- Ca 4600 nya bostäder planeras på Kungsholmen, vilket kommer att ge fler besökare i området.
- Både Råambshovsparken och Smedsudden är delar av längre grönstråk på Kungsholmen.
- Råambshovsparken har en tydlig och karaktäristisk rumslighet.
- Området präglas av tydliga siktlinjer och god utsikt mot vattnet, men även av buller från omgivande trafik.
- Området har många gångvägar att välja på och olika typer av mötesplatser, vilket gör platsen varierad.

EKOSYSTEMTJÄNSTER

- Skydda tjänsten hälsa genom att värna motionsstråken, de öppna ytorna och variationen i miljöer och aktiviteter.
- Stärk tjänsten sinnlig upplevelse genom att tillgängliggöra naturmiljöer och tillföra både fler upplevelser för sinnena och avskilda miljöer.
- Skydda sociala interaktioner genom att värna det breda utbudet av mötesplatser, inklusive de neutrala mötesplatserna.
- Skapa naturpedagogik genom att föra in element som ger möjlighet för såväl unga som vuxna att interagera med naturen.
- Skydda symboliska värden genom att bevara Råambshovsparkens typiska karaktär som Stockholmsstilens ideal har skapat, samt fortsätta att anordna kulturella evenemang i parken.

BESKRIVNING AV KONCEPTET

Idag är flertalet av de kulturella ekosystemtjänsterna starka i området. Parkerna främjar en god fysisk hälsa hos sina användare, genom alla aktiviteter som erbjuds. Platsen är också en populär mötesplats som även har viktiga kulturhistoriska och nutida symboliska värden. Men dessa ekosystemtjänster räcker inte för att skapa en nära relation mellan det ekosystem som parkerna utgör och dess besökare. Detta beror på att tyngdpunkten här inte ligger på själva ekosystemet i sig. Konceptet för utvecklingen av Smedsudden och Råambshovsparken heter *Närmare naturen*. Konceptet fokuserar på de kulturella ekosystemtjänster som idag är svaga respektive obefintliga i området; sinnliga upplevelser och naturpedagogik. I tillvägagångssättet för att stärka och skapa dessa två tjänster är det *interaktion med naturen* som står i centrum. Målet är att de åtgärder som föreslås i utvecklingsförslaget ska leda till att stadens invånare i större utsträckning nyttjar de ekosystemtjänster som parkerna erbjuder och på så sätt kommer närmare naturen.

EKOSYSTEM

BESÖKARE

+

SKAPA: NATURPEDAGOGIK
STÄRKA: SINNLIGA UPPELVELSER

=

NÄRMARE NATUREN

ETT MÖTE MED MÄNNISKOR OCH MED NATUREN

I Rålambshovsparkens norra hörn placeras den nya ytan för odling. I denna del av parken var det tidigare få aktiviteter som lockade människor att uppehålla sig där. Den nya odlingsytan leder därför till en jämnare spridning var människor vistas i parken. Platsen ligger nära en av noderna i parken (gångtunneln mot Konradsbergsparken), vilket betyder att många människor sedan tidigare redan passerar platsen och odlingen riskerar inte att hamna i en öde del av området. Av hänsyn till den ursprungliga idén med Rålambshovsparkens utformning anläggs odlingen så långt ut i kanten som möjligt, för att bevara den sammanhängande öppna gräsytan. Läget är relativt nära bilvägarna som löper runt parken, men har fortfarande ett säkerhetsavstånd på ca 25-30 meter. Den vegetationsklädda kullen, tillsammans med övrig vegetation längs vägarna, fungerar som en barriär mot både buller och avgaser från trafiken. Dessutom ligger ytan i söderläge, vilket är en viktig förutsättning för odling.

Utformningen av odlingsytan är anpassningsbar. Ingen mark behöver plöjas upp, odlingen sker istället i upphöjda odlingsbäddar i pallkragar. På så sätt går odlingen att anpassa efter terrängen. Dessutom är det lätt för den som är intresserad av att odla i parken att få tilldelat sig en odlingslåda. Odlingen är öppen för såväl privatpersoner som föreningar och skolor. En möjlighet är att Rålambshovsparkens parklek får tillgång till en odlingslåda och kan på så sätt introducera barnen till odlingens konst. Platsen är inte inhägnad, det skulle riskera att odlingsytan uppfattas som en privat verksamhet som inkräktar på parkmarken. Istället ses odlingen som ett bidrag till trivselen i parken. Sittplatser anläggs i anslutning till odlingslådorna för att möjliggöra för folk att uppehålla sig där.

Ur ett ekosystemperspektiv bidrar odlingen till flera olika tjänster. Framför allt stärker odlingen som aktivitet naturpedagogiken i området. Genom att odla sina egna grönsaker får folk en förståelse för växter och naturens processer. Det blir också en påminnelse om var vår mat kommer ifrån, att naturen är till stor nytta för oss. För att ytterligare bidra till den naturpedagogiska aspekten finns det en kompost i anslutning till odlingen. Detta visar de kretslopp som finns i naturen och hur vi använder oss av dem. I komposten slängs trädgårdsavfall från odlingen som på så sätt kan återanvändas. Resultatet av odlingen, i form av doftande blommor och ätbara små morotsplantor, utökar möjligheten för besökarna i parken att uppleva naturen med alla sina fem sinnen.

"Det fanns farhågor att det skulle bli skräpigt i parkerna och att vanliga parkbesökare skulle störas. Utvärderingen visar att odlingen på intet sätt ses som negativ i befintliga parker utan snarare gett liv och rörelse. Många har stannat och pratat några har inspirerats att börja odla själva. Ingen vandalisering har förekommit, vilket många ser som förvånande."

(Berglund & Berglund 2015)

En odlingsyta placeras i Rålambshovsparkens norra del. Här blir en plats för möten, såväl med människor som med naturen och dess biologiska processer.

UPPTÄCKA NATUREN MED FANTASIN OCH MED ALLA SINNEN

En ny lekmiljö med koppling till naturen placeras på gräskullarna som avgränsar amfiteatern från den stora gräsyten. Kullarna är oregelbundna och klädda med buskar och träd, vilket skapar en variation som är utmärkt för lek. Sett till Råambshovsparken i stort är placeringen för naturleken relativt central och ligger väl synligt nära gångvägar där det passerar många människor, vilket är positivt ur en trygghetsaspekt. Från lekplatsen är det långt till de större bilvägarna, vilket gör att lekupplevelsen för barnen blir säkrare och trivsammare. Platsen ligger i nära anslutning till den befintliga parkleken. Detta, tillsammans med det synliga och centrala läget i parken, ökar chansen för att fler barn hittar till lekmiljön och använder den. Placeringen av naturleken är också anpassad för att följa tankarna om parkens utformning med aktiviteter i kanterna och öppna gräsytor i mitten.

De lekfulla fysiska förutsättningarna på platsen för den nya lekmiljön kompletteras med lekredskap. Dessa är i naturliga material för att på så sätt ge barnen en fysisk kontakt med naturen, även om det bara är genom naturelement. Genom att lekredskapen utgörs av naturliga element, får barnen även möjligheten att öva upp fantasin i och med att objekten inte är förprogrammerade. En fälld trädstam kan förvandlas till en båt och stora stenblock kan bli ett stort berg att bestiga. I och med att lekredskapen är av naturliga material är de inte lika iögonfallande som fabriksproducerade gungställningar i gälla färger. Detta är en stor fördel då lekmiljön är synlig från fler håll i parken. När de tillförda objekten smälter in i sin omgivning, framträder parkens funktion som ett levande ekosystem tydligare.

I och med att en naturlekmiljö anläggs i Råambshovsparken, ökar förutsättningarna för ekosystemtjänsten naturpedagogik. Syftet med naturleken är inte att försöka ersätta barns vistelse i större naturområden. Naturleken i Råambshovsparken kan aldrig erbjuda samma naturpedagogiska kvaliteter som en skog, men den kan underlätta för barn att etablera en god relation till naturen. Genom att leka i lummiga miljöer med naturmaterial blir ett framtida besök i en skog mindre främmande och skrämmande. Naturleken erbjuder också många intryck för sinnena, de levande materialen ger en livlig upplevelse. I lekmiljön finns en mängd olika växtarter att upptäcka, när barnen använde blommor och blad i leken, eller när de bygger kojor i buskage. Här är de sinnliga upplevelserna tätt sammanlänkade med den naturpedagogiska och upptäckande aspekten.

"Det är i dessa lekar erfarenheterna sätter sig i kroppen och barnen får en grund för begreppsbildandet och intresset för naturen kan väckas. Barnen är fysiskt aktiva, springer fort tills de är alldeles svettiga för att stanna upp och stilla iaktta något vackert."

(Crawley u.å.)

Mellan amfiteatern och de öppna gräsyterna anläggs en lekmiljö. Enbart naturliga material används i lekredskapen och barnen får använda sina sinnen för att upptäcka naturen.

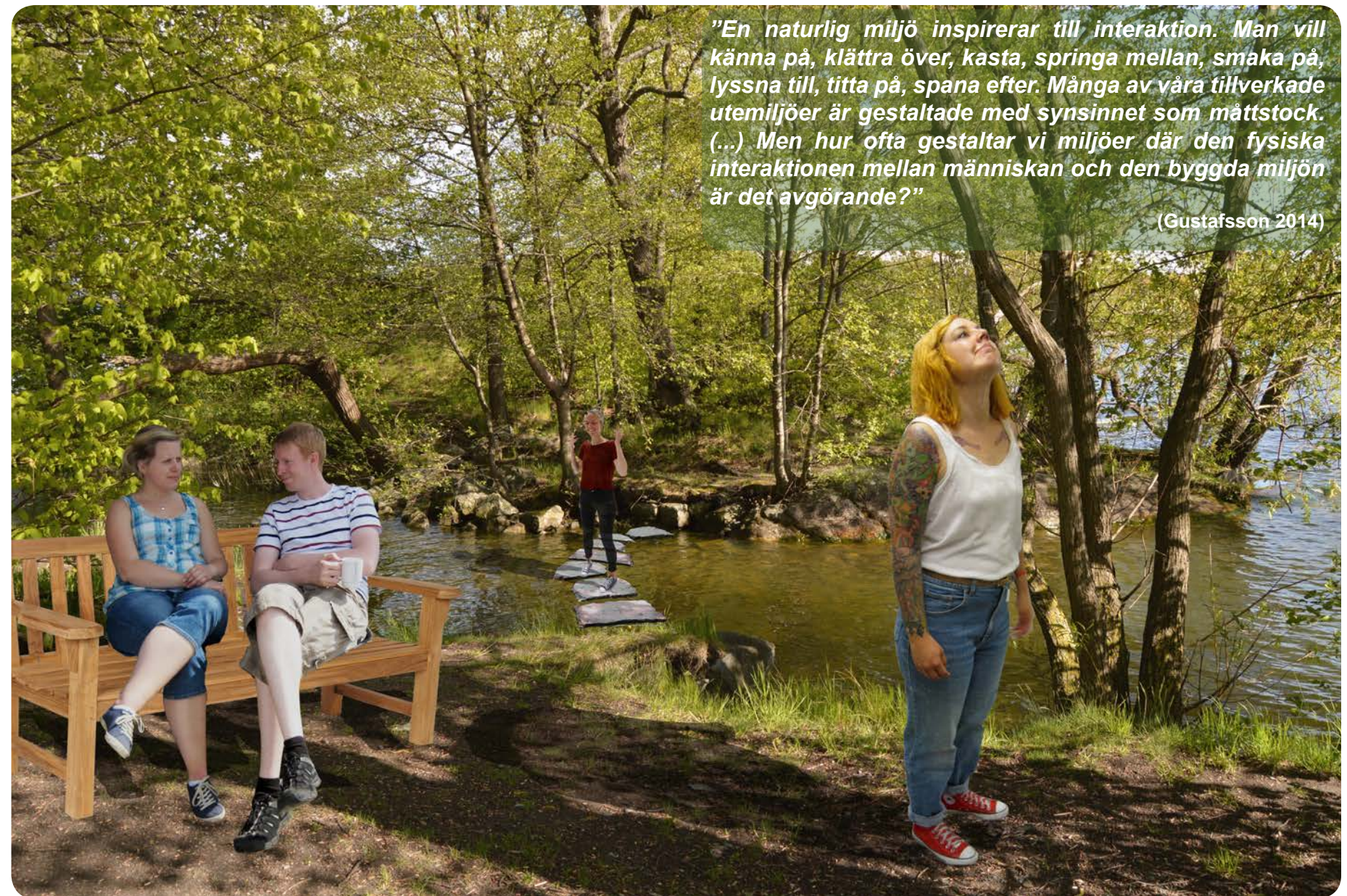

EN STILLA UPPLEVELSE AV NATUREN OCH UTSIKTEN

Naturmiljön på Smedsudden lyfts genom att tillgängliggöra de tre små öarna söder om Smedsudden. De är nästintill orörda och har en vildvuxen karaktär och det är just det som är platsens styrka. De fysiska egenskaperna ger en skogskänsla, något som övrig vegetation i området inte gör. Öarna ligger i utkanten av området, vilket stämmer överens med miljöns syfte; att vara en plats där man kan koppla bort vardag, trafik och stress och istället uppleva naturen på nära håll. Samtidigt ligger öarna i anslutning till det mycket populära rekreationsstråket som löper längs Smedsuddens strand, på så sätt är platsen fortfarande integrerad i gångnätet. Fördelen med denna miljö, jämfört med andra lummiga miljöer i området, är att denna erbjuder två av områdets starkaste sinnesintryck; utsikt och vattenkontakt. Vattnet som omger öarna är mycket mer påtagligt än vattnet som löper längs det tidigare nämnda rekreationsstråket.

Tidigare har öarna varit svåra att nå och ogästvänliga att visats på. Förslaget är att tillgängliggöra öarna så att alla har möjlighet att ta sig dit och uppleva vildare och mer orörd natur. Vägen till den första ön utgörs av en bro för att vara tillgänglig för alla. På den första ön anläggs sittplatser som erbjuder besökarna att slå sig ner och njuta av utsikten över Riddarfjärden. Vidare till de andra öarna kommer man via hoppstenar - stora platta stenar placerade i vattnet som man kan gå på. Ingreppen på själva öarna är minimala. Sittplatser och stigar anläggs på alla av öarna, men utformas för att smälta in i naturen. En sanering av det skräpiga vattnet mellan öarna och stranden genomförs allra först. När öarna dessutom gjorts till en plats där folk vistas, minskar den framtida nedskräpningen.

Denna nya naturmiljö på Smedsudden lockar såväl äldre som vill njuta av utsikten i lugn och ro, som nyfikna barn som vill upptäcka de mystiska öarna. Möjlighet ges här att komma bort från folklivet i parken och uppleva detta i avskildhet, vilket stärker förutsättningarna för sinnliga upplevelser. Istället för att höra bilarnas brus och ekot av skateboardåkarna under Lilla Västerbron, får besökarna betrakta solens strålar som silar ner genom trädkronorna och höra vågornas kluckande. Upplevelserna kräver litet deltagande, men ger desto mer, i form av mental återhämtning. Vill man, går det även att göra upplevelserna till ett nära fysiskt möte med naturen. De lekfulla hoppstenarna bjuder in till en lustfylld upptäcktsfärd både i vatten och på land.

"En naturlig miljö inspirerar till interaktion. Man vill känna på, klättra över, kasta, springa mellan, smaka på, lyssna till, titta på, spana efter. Många av våra tillverkade utemiljöer är gestaltade med synsinnet som måttstock. (...) Men hur ofta gestaltar vi miljöer där den fysiska interaktionen mellan människan och den byggda miljön är det avgörande?"

(Gustafsson 2014)

De tre små öarna söder om Smedsudden tillgängliggörs med en bro och hoppstenar. Besökarna får uppleva naturen, vattnet och utsikten, i en orörd och avskild miljö.

DEL 5 - DISKUSSION

I detta diskussionsavsnitt diskuteras de metoder som användes, med särskild tyngdpunkt på metoden från C/O City. Teorin från litteraturstudien diskuteras och sätts i förhållande till platsen för studien och till utvecklingsförslaget. Avslutningsvis förs ett resonemang över examensarbetets bidrag och nya frågor som dök upp under arbetets gång.

HUVUDRESULTAT

Syftet med arbetet var att identifiera befintliga kulturella ekosystemtjänster i en urban miljö och därefter undersöka behovet av att skapa eller utveckla någon av tjänsterna. Frågeställningen lød ” Vilka kulturella ekosystemtjänster finns idag i Rålambshovsparken och på Smedsudden i Stockholm och hur kan en ytterligare utveckling av den typen av ekosystemtjänster se ut?”. Frågeställningen besvarades genom att först göra en teoretisk undersökning av begreppet kulturella ekosystemtjänster. Därefter undersöktes platsen och redogjordes för vilka kulturella tjänster som finns där. Slutligen togs ett utvecklingsförslag fram för Rålambshovsparken och Smedsudden, baserat på bedömningen av platsens kulturella ekosystemtjänster.

I identifieringen visade det sig att tjänsterna *hälsa, sinnliga upplevelser, sociala interaktioner*, samt *symbolik och andlighet* finns idag, medan *naturpedagogik* saknas. Vidare visade bedömningen av tjänsterna att *sinnliga upplevelser* behöver förstärkas, samt att *naturpedagogik* är av så stor vikt för staden i stort att den behöver nyskapas. Denna slutsats låg till grund för konceptet *Närmare naturen*. I utvecklingsförslaget lades mycket fokus på att gynna ekosystemtjänsterna på ett sätt som erbjuder besökarna fysisk interaktion med ekosystemet, vilket gör dem medvetna om naturens roll i tjänsterna. De två ekosystemtjänster som bearbetades i utvecklingsförslaget har den egenskapen att de är svåra att erbjuda på ”konstgjord” väg, det vill säga utan en tydlig koppling till ekosystemet. Naturpedagogik handlar om att förstå ekosystemens betydelse och behov. Det säger sig självt att naturen är en viktig beståndsdel i detta fall. För de sinnliga upplevelserna är också naturen en essentiell beståndsdel, baserat på teorin om människans biologiska anpassning till att leva i naturliga miljöer.

METODVAL

I detta avsnitt utvärderas några av de metoder som användes i arbetet och diskussioner förs även kring alternativa metoder och lösningar. De moment som tas upp här är litteraturstudien och platsbeskrivningen. Metoden för identifiering och bedömning av ekosystemtjänster behandlas i ett eget avsnitt.

LITTERATURSTUDIER

För att samla grundläggande kunskap om begreppet ekosystemtjänster gjordes en litteraturstudie. I urvalet av källor låg fokus på litteratur om kulturella tjänster och ekosystemtjänster i urbana miljöer. De två omfattande källor som ofta refereras till i texter om ekosystemtjänster är *The Economics of Ecosystems and Biodiversity* (TEEB 2010) och *Ecosystems and Human Well-being* (MA 2003). Med arbetets fokus på kulturella ekosystemtjänster lämpade sig MA:s rapport bäst. I den är utgångspunkten hur vårt välbefinnande påverkas av ekosystemen och deras tjänster, medan TEEB lägger fokus på det ekonomiska.

Sökningen av information om kulturella ekosystemtjänster, utgick från de fem tjänster som togs upp i identifieringsmetoden som användes i arbetet. Dessvärre var det inte helt problemfritt att följa uppdelningen som C/O City tagit fram. I publikationen där metoden presenteras gavs ingen utförlig beskrivning av innehållet i de fem tjänsterna. Detta ledde till att egna tolkningar av tjänsterna behövdes göras i stor utsträckning. Det var svårt att hitta den information som behövdes, eftersom klassificeringen av tjänsterna inte är vedertagen. Litteratur om pollinering som en ekosystemtjänst är till exempel mycket lättare att hitta än litteratur om tjänsten symbolik och andlighet. Kunskap om de kulturella tjänsterna behövde hämtas från många olika ämnesområden, som exempelvis sociologi, pedagogik och psykologi. Det var ett moment som egentligen sträckte sig utanför både tidsramen och landskapsarkitektens kunskapsområde. I efterhand kan sägas att det hade varit bra att dela upp de kulturella tjänsterna i fler typer, såsom bl.a. MA (2003) gjort. När man bakar ihop flera värden i en tjänst, är det lätt att missa något av dem.

INVENTERING OCH ANALYS

För att inventera och analysera platsen för studien, besöktes den vid två tillfällen i mars. Vid den tidpunkten var vädret inte ännu så varmt att folk ägnade sig åt de aktiviteter som de gör om sommaren. Därför blev platsbesöken inte heltäckande vad gäller den sociala användningen av platsen. Detta kompletterades genom egen erfarenhet av Rålambshovsparken och Smedsudden om sommaren. Nackdelen med det är att egna minnen och erfarenheter är ytterst subjektiva, vilket gör även denna kunskap bristfällig. Som ytterligare komplement användes emellertid parkplanen och sociotopskartan för Rålambshovsparken och Smedsudden. På så sätt fick

undersökningen en mer objektiv och heltäckande kunskapsbas. Däremot var det svårt att få med vinteraspekten på användningen av platsen, ett problem som dock är generellt vanligt förekommande när utomhusmiljöer ska utformas.

Vid undersökningen och beskrivningen av platsen för studien användes ett transdisciplinärt synsätt som Tress och Tress (2001) förespråkar. Det visade sig vara en väl fungerande metod, den gjorde att många olika aspekter täcktes. Däremot hade det varit mycket värdefullt att få höra brukarnas röster. *En persons kunskap om de kulturella ekosystemtjänsterna och kunskapen om parkens fysiska förutsättningar, räckte inte för att göra en rättvis bedömning av tjänsterna. Förutsättningarna för de kulturella ekosystemtjänsternas existens är att någon ser ett värde i dem och brukar dem* (MA 2003, s. 66). Därför blev det en aning bristfälligt med enbart egna synpunkter och värderingar. Intervjuer eller enkäter hade kunnat ge ett kunskapsunderlag där brukarnas röster får höras. Dock är ett sådant moment tidskrävande och hade inneburit att ett annat moment fått strykas från arbetet.

C/O CITY-METODEN

För att identifiera och bedöma ekosystemtjänsterna på platsen användes en metod som projektet C/O City har tagit fram (se Hård af Segerstad et al. 2014). Denna metod har aldrig tidigare testats och ses enligt projektgruppen inte heller som färdig. Därför läggs här särskild vikt på att utvärdera och diskutera denna metod för sig.

ANVÄNDNINGSSOMRÅDE

Metoden som är framtagen av C/O City baseras delvis på en jämförelse mellan den planerade utvecklingen av området och det som framkommer i identifieringen av de befintliga ekosystemtjänsterna (Hård af Segerstad et al. 2014). Förutsättningarna för detta arbete var lite annorlunda, det fanns det inte någon planerad exploatering eller utveckling för Rålambshovsparken och Smedsudden. Därför är det svårt att utvärdera om metoden fungerade bra för en sådan jämförelse. I detta arbete fungerade resultatet av identifieringen snarare som en kartläggning av de rådande förhållandena för ekosystemtjänsterna, vilket senare blev ett beslutsunderlag *inför* framtagandet av utvecklingsplaner för platsen. Detta angreppssätt har sina fördelar, då aspekten med ekosystemtjänster kommer in tidigare i processen. På så sätt skulle ekosystemtjänsternas behov få högre prioritet och likställas med

exempelvis behovet av nya bostäder. Men det är inte bara vid planeringen av ett helt nytt bostadsområde som ett underlag om ekosystemtjänster är användbart. Metoden kan vara speciellt användbar vid planeringen av en upprustning eller omgestaltning av ett grönområde. Planerarna och landskapsarkitekterna kan då använda bedömningen som underlag för att ta beslut om vilka ingrepp som ska prioriteras och hur de ska utformas, med hänsyn till om det gynnar eller skadar ekosystemtjänsterna.

SKALA

Bland frågorna som användes för att identifiera ekosystemtjänsterna rådde en stor blandning. Många var tydligt framtagna för ett mer översiktligt sammanhang än en park, medan vissa skulle appliceras på en konkret och avgränsad plats. De övergripande frågorna berörde förekomsten av tjänsten i en hel kommun eller en stadsdel. Visserligen är det viktigt att se sambandet mellan alla ekosystem och deras tjänster på en regional nivå (se Colding & Marcus 2013), men samtidigt är det på den lokala nivån som det går att göra många konkreta åtgärder. Det är av stor vikt av att metoden går att tillämpa på både den stora och den lilla skalan. En möjlig förbättring i metoden vore att för varje tjänst tydligt dela upp ett antal frågor för respektive skala.

BEDÖMNING

Efter att ha identifierat ekosystemtjänsterna på platsen bedömdes de därefter huruvida de ska *skyddas*, *skapas*, *stärkas* eller *skippas* (Hård af Segerstad et al. 2014). I fallet med de kulturella ekosystemtjänsterna i Rålambshovsparken och på Smedsudden fanns aldrig behovet att skippa en tjänst. En orsak till detta kan vara de ytmässiga och ekonomiska förhållandena. Området är så stort att ingen tjänst behövde skippas på grund av platsbrist. Inte hade arbetet heller några ekonomiska begränsningar vid framtagandet av utvecklingsförslaget. En annan orsak till att parkerna kunde tillhandahålla alla kulturella ekosystemtjänster, kan vara att just de kulturella tjänsterna i större grad hör hemma i parker. Om man tittar på exempelvis försörjande ekosystemtjänster, nämns bland annat matproduktion och tillhandahållande av färskvatten. Dessa tjänster är fullt möjliga att placera i en park, men det är ett ställningstagande som måste tas – om de ska finnas i ekosystemet eller inte. De kulturella tjänsterna, exempelvis sinnliga upplevelser och förutsättningar för sociala interaktioner, finns oftast i mer eller mindre utsträckning i parker. Visserligen kan förutsättningarna för tjänsterna vara goda eller mindre bra, men de finns oftast till någon grad. Att helt skippa tjänsten sinnliga upplevelser skulle innebära att prioritera bort all vegetation i parken och något sådant skulle aldrig ske.

TEORIN I PRAKTIKEN

I detta avsnitt diskuteras de teorier som togs upp i teoriavsnittet i relation till både platsen för studien och utvecklingsförslaget.

URBAN KONTEXT

Ett av syftena med arbetet var att undersöka ekosystemtjänster i en urban miljö. Enligt Gómez-Baggerthun och Barton (2012) är ett urbant ekosystem en miljö där *”byggd infrastruktur täcker stora delar av markytan, eller där densiteten av invånare är hög”* och de nämner parker som ett exempel. Rålambshovsparken och Smedsudden, två urbana grönområden, är enligt Gómez-Baggerthuns och Bartons definition utan tvivel två urbana ekosystem. Däremot har de vissa egenskaper som inte alltid upplevs som typiska för urban grönska. Rålambshovsparken är den största parken på Kungsholmen (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008a) och sammanlagt utgör området en mycket stor grönyta. Detta gör att begränsningarna för vad som får plats i området inte alls är lika stora som de tenderar att vara i andra ”normalstora” parker. Följden av detta i arbetet har blivit att ekosystemtjänster och element sällan har behövts prioriteras bort på grund av platsbrist. Detta är viktigt att komma ihåg om man jämför resultaten i denna studie med förutsättningarna för kulturella ekosystemtjänster i andra urbana miljöer.

SYNERGIEFFEKTER

I *Ecosystem and Human Well-being* diskuteras problemet att en stor efterfrågan på olika ekosystemtjänster kan leda till att någon måste prioriteras bort för att alla helt enkelt inte får plats (MA 2003, s. 4). I andra fall kan det vara ekonomiska begränsningar som orsakar att alla önskade förbättringsåtgärder inte kan genomföras. I båda fallen är det en fördel att undersöka om man kan inrätta mångfunktionella ytor, eller om det går att skapa synergier mellan de olika ekosystemtjänsterna (Hård af Segerstad et al. 2014). I utvecklingsförslaget möjliggör de föreslagna åtgärderna synergier mellan flera olika tjänster. En av de utpekade svagheter var bristen på naturliga lekmiljöer. Genom att föra in en sådan miljö gynnas främst barns möjlighet till att interagera med naturen och på så sätt kunna öka sin kännedom om den. Samtidigt främjas även fysiskt aktivitet i en sådan miljö. Anläggandet av en odlingsyta är en åtgärd som riktar sig till både barn och vuxna. Här får även de vuxna en miljö där de fysiskt kan interagera med naturen och möjlighet att öka sin kunskap om växter. Utöver lärandet kan

odlingsytan även bidra med sin blomsterprakt och sina ätbara produkter, samtidigt som besökarnas sinnliga upplevelser stärks med upplevelser för både smak- och luktsinnet. Som om dessa synergier inte vore nog, skulle både fler lekmiljöer och odlingslotter också oundvikligen innebära fler tillfällen att möta andra människor. Med andra ord skulle förutsättningarna för sociala interaktioner öka.

De hittills listade synergier är begränsade till de kulturella ekosystemtjänsterna, men faktum är att de föreslagna åtgärderna i utvecklingsförslaget även påverkar övriga kategorier. För att ta odlingen som ett exempel, den kommer att påverka de stödjande ekosystemtjänsterna. Genom att tillföra nya växtarter i området kommer den biologiska mångfalden att öka och nya sorters habitat kan uppstå i odlingslådorna, för exempelvis insekter. Själva odlingen i sig kommer också att bidra till stadens matproduktion – en försörjande ekosystemtjänst. Det kommer inte att produceras mat i någon omfattande utsträckning, men för de enskilda personer som har en egen liten odlingslåda i parken, kommer matproduktionen att ha en större betydelse.

EKOSYSTEM-OTJÄNSTER

Som tidigare belyst kan ekosystem även generera ekosystem-otjänster (se Lyytimäki & Sipilä 2009). Bland de ekosystemtjänster och dess förutsättningar som identifierades i Rålambshovsparken och på Smedsudden, finns det framför allt en aspekt som kan uppfattas som en otjänst. Dilemmat ligger i balansen mellan det naturligt vilda och det iordninglagda. På flera håll i området förekommer vildvuxna och lummiga vegetationspartierna. I Rålambshovsparken är vegetationen kulturhistoriska spår från de ideal som rådde när parken anlades på 30-talet enligt Stockholmsstilen. De täta buskagen är också uppskattade lekmiljöer för barnen. Men denna vilda vegetation upplevs inte alltid som något positivt. För många kan den snarare uppfattas negativt; de vildvuxna buskarna kan ses som skräpig, skymmande för utsikten och ibland även obehaglig under dygnets mörka timmar. Detta är ett tydligt exempel på en funktion som både uppfattas som en ekosystemtjänst och som en otjänst, beroende på vem man frågar. En balans mellan det vilda och det tämjda måste upprätthållas. Om det tippas för mycket åt det strikta hållet blir det som idealen som rådde i Stockholmsparkerna på 1800-talet, då parkerna främst var till för att betraktas (Kungsholmens stadsdelsförvaltning 2008a). Det är viktigt att komma ihåg de funktionalistiska tankarna som styrde utformningen av Rålambshovsparken. Därför har de lummiga vegetationspartierna setts som möjligheter, samtidigt som ett försök har gjorts att locka fler människor att vistas på de platserna, för att åtminstone minska det upplevda obehaget.

MÄNSKLIGT VÄLBEFINNANDE

Ecosystem and Human Well-being fokuserar mycket på kopplingen mellan ekosystem och mänskligt välbefinnande. I rapporten listas ett antal komponenter som bygger upp välbefinnandet; *grundläggande material för ett bra liv, frihet och valmöjlighet, god hälsa, sociala relationer*, samt *trygghet* (MA 2003, s.5). Enligt MA påverkar varje kategori av ekosystemtjänster dessa faktorer. De kulturella ekosystemtjänster i Rålambshovsparken och Smedsudden bidrar i nuläget till fyra av de fem komponenterna, alla utom *grundläggande material för ett bra liv* - som enligt MA (2003, s. 74) utgörs av bostad, kläder och mat. Detta beror helt enkelt på att de två ekosystemen inte producerar några materiella varor. Komponenterna *god hälsa* och *sociala relationer* går enkelt att koppla till ekosystemtjänsterna hälsa och sociala interaktioner. Eftersom båda tjänsterna enligt bedömningen är mycket starka i området, bidrar parkerna med andra ord till dessa beståndsdelar av välbefinnande.

Trygghet var inte något som undersöktes särskilt mycket på platsen. Det berodde på att den aspekten inte tydligt hörde ihop med någon av de enskilda tjänsterna. Samma sak gäller *frihet och valmöjlighet*. Dessa faktorer är istället något som berör alla ekosystemtjänster. För att människor ska vilja komma till Rålambshovsparken och Smedsudden och där motionera, träffa kompisar och koppla av, måste de känna sig trygga när de vistas på platsen, både ung som gammal, på dagen såväl som på kvällstid. Frihet och valmöjlighet handlar om att människor ska kunna göra det de själva vill, utan att begränsas. Oavsett funktionsnivå eller ekonomisk situation ska du kunna besöka parkerna. Tillgängligheten är med andra ord viktig, något som resultatet av platsstudien visade är god på platsen.

Tidigare i arbetet tog den demokratiska och ekonomiska aspekten upp. Dessa aspekter berör *frihet och valmöjlighet*. Parkerna är offentlig mark, vilket innebär att vem som helst får besöka platsen, utan ekonomiska krav. Däremot finns det vissa ekonomiska krav för några specifika aktiviteter i parkerna. Vill man spela boule hänvisas man till Boulebar - en privat verksamhet. Det är osannolikt att några andra gratis boulebanor kommer att anläggas i parkerna. På så sätt har den privata verksamheten lagt beslag på den aktiviteten. Utförsäljning av kommunal mark är ett problem då stadens invånare begränsas att ta del av grönområdenas kulturella tjänster (Naturvårdsverket 2012). Detta utgör inte något problem idag, då det fortfarande finns gott om gratis aktiviteter att ta del av i området; parkleken, utomhusbio, Smedsuddsbadet och Parkteatern, för att nämna några. Så länge fördelningen mellan öppen och privat verksamhet är på det sättet, är friheten att uppleva ekosystemets kulturella tjänster inte hotad.

MITT BIDRAG

Hela arbetet kan ses som ett exempel på hur det går att arbeta för att lyfta ekosystemtjänster vid utveckling av grönområden. Undersökningar gjordes för att se hur man kan identifiera, bedöma och utveckla kulturella ekosystemtjänster i urbana ekosystem. Platsen för studien var Rålambshovsparken och Smedsudden i Stockholm. Förhoppningsvis kommer Stockholms stad att låta sig inspireras av detta arbete och själva jobba vidare med frågan om ekosystemtjänster på fler platser i staden. I arbetet hittar de exempel på metoder och tillvägagångssätt, som diskuteras både utifrån för- och nackdelar. Givetvis kommer arbetet även att kunna inspirera och användas av andra kommuner och företag som arbetar eller vill arbeta med dessa frågor.

Arbetet bidrar med mer kunskap om hur C/O Citys metod för identifiering och bedömning av ekosystemtjänster fungerar. Denna metod är i dagsläget inte prövad och utvärderad, det ligger i projektets framtida skeden. Resultatet av arbetet kan därför vara av värde för projektgruppen och vara värdefull kunskap om hur de ska, respektive inte ska, gå vidare med sitt testande av metoden. I undersökningen hade arbetet dessutom en annan utgångspunkt än vad metoden främst är avsedd för. Metoden tillämpades både i en mindre skala och utifrån de förutsättningar som finns idag, istället för på en övergripande skala, baserat på en planerad utveckling. Genom att göra detta lyftes nya aspekter som kan vara av intresse för framtida utveckling av metoden.

I arbetet gjordes valet att undersöka enbart de kulturella ekosystemtjänsterna. I vissa fall var det svårt att hitta forskning om ämnet, som exempelvis *symbolik och andlighet*. I andra fall fanns det gott om teoretisk kunskap, men desto färre konkreta exempel på hur kunskapen praktiserats i stadsplanering. Så var fallet för *naturpedagogik*. Den generella slutsatsen som går att dra är att de fem ämnesområdena som undersöktes - motsvarande ekosystemtjänster - inte har undersökts i någon större utsträckning ur just ett ekosystemtjänstperspektiv. Detta pekar tydligt på det faktum som nämndes i inledningen, nämligen att just de kulturella ekosystemtjänsterna är den kategori som är minst undersökt. Detta arbete kan förhoppningsvis hjälpa till att lyfta frågan om de kulturella ekosystemtjänsterna. Vidare utgör arbetet ett första steg i att försöka koppla ihop forskning och kunskap i ämnena, med synsättet på dem som ekosystemtjänster, det vill säga fördelar som vi människor drar från naturen.

FRAMTIDA FORSKNING

I slutdiskussionen resonerar jag om kulturella ekosystemtjänster och att just den kategorin inte är lika konkret som övriga kategorier. De var svåra att hitta litteratur om och de har varit svåra att bedöma. En avslutande slutsats som skulle kunna dras utifrån detta är att man bör överväga om de kulturella tjänsterna ens hör hemma i ekosystemtjänst-begreppet. Men det vore en förhastad slutsats. De kulturella ekosystemtjänsterna må vara svårhanterliga, men de är fortfarande lika viktiga som de andra. Bara för att mental hälsa, sociala relationer och sinnesupplevelser inte går att mäta i siffror, betyder det inte att det är oviktigt. I framtiden behövs fler studier på hur de kulturella ekosystemtjänsterna ska kategoriseras och hanteras. Det är ett viktigt steg i arbetet med att få invånarna i våra städer att leva i ett respektfullt samspel med de urbana ekosystemen. Det är också ett viktigt steg i att forma samhällen som är socialt hållbara, där alla människor lever med en tillfredsställande nivå av välbefinnande.

Undersökningen i detta arbete kretsade kring kulturella ekosystemtjänster i ett urbant grönområde. Något som vore intressant är att undersöka de övriga kategorierna av ekosystemtjänster - stödjande, reglerande och producerande - på samma plats. Vidare kan samma undersökning göras på olika typer av ekosystem, inte bara parker, för att komma fram till eventuella mönster i vilka ekosystemtjänster som är starkast i vilka typer av miljöer. Med ett sådant kunskapsunderlag skulle ekosystemtjänster kunna fungera som ett effektivare argument mot förtätning i städer. Den exakta kunskapen om vilka tjänster som erbjuds var, gör det hela mer flexibelt. Att bygga nya bostäder på en grönyta kanske är förenligt med vissa reglerande tjänster, medan de kulturella tjänsterna egentligen kan erbjudas bättre i en närliggande park. När ekosystemtjänster inte längre används som ett veto mot att förtäta, utan snarare är en anpassningsbar faktor, kan det leda till en mer ömsesidigt förståelse för förtätning respektive ekosystemens värden i städer.

KÄLLFÖRTECKNING

Berglund, I. & Berglund, J. (2015). Att odla är att mötas. *Hållbar stad*, 2 februari. <http://www.hallbarstad.se/blogs/posts/498-kronikor-om-hallbarhet-att-odla-ar-att-motas>

Bergström, K., Johansson, A-K. & Kollberg, S. (2009). *Grönområden för fler: en vägledning för bedömning av närhet och attraktivitet för bättre hälsa*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut. Tillgänglig: http://www.fhi.se/shop/material_pdf/R2009-2-Gronomraden-for-fler.pdf [2015-05-19]

Bohlen, P., Carreiro M. M., Groffman, P., McDonnell, M. J., Medley, K., Parmelee, R. W., Pickett, S. T. A., Pouyat, R. V. & Zipperer, W. C. (1997). Ecosystem processes along an urban-to-rural gradient. *Urban Ecosystems*, 1(1), ss. 21-36. Tillgänglig: <http://www.nybg.org/files/forest/mcdonnell-et-al-ecosys-urban-rural-gradient1997.pdf> [2015-02-06]

Bolund, P. & Hunhammar, S. (1999). Ecosystem services in urban areas. *Ecological Economics* (29), ss. 293-301. Tillgänglig: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800999000130>

Boverket (2007). *Bostadsnära natur: inspiration & vägledning*. Karlskrona: Boverket

Boverket (2010). *Mångfunktionella ytor – Klimatanpassning av befintlig bebyggd miljö i städer och tätorter genom grönsstruktur*. Karlskrona: Boverket.

Carl Eldhs ateljémuseum (u.å.). *Skulpturvandring på Kungsholmen*. <http://www.eldhsateljese.se/index.php/se/program/skulpturvandringar/skulpturvandring-pa-kungsholmen/#.VQqnayuG8p8> [2015-03-25].

Colding, J. & Marcus, L. (2013). *Ekosystemtjänster i Stockholmsregionen: ett underlag för diskussion och planering*. Stockholm: Tillväxt, miljö och regionplanering, Stockholms läns landsting.

Crawley, E. (u.å.). Klara färdiga spring! *Hållbar stad*. <http://www.hallbarstad.se/projects/78-klara-fardiga-spring>

Fegler, C. & Unemo, L. (2000). *Vad är hållbar utveckling? – Bilaga 7 till LU 1999/2000*. Stockholm: Finansdepartementet. Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c4/17/61/1199ea50.pdf> [2015-04-28]

Gatu- och fastighetskontoret (2006). *Stockholms parkprogram: handlingsprogrammet för utveckling och skötsel av Stockholms parker och natur : godkänd av Gatu- och fastighetsnämnden 2004-09-21*. Stockholm: Gatu- och fastighetskontoret. Tillgänglig: <http://www.stockholm.se/OmStockholm/Politik-och-demokrati/Stadsovergripande-styrdokument/> [2015-05-19]

Gehl, J. (2010). *Life between buildings – Using Public Space*. København: The Danish Architectural Press

Gustafsson, M. (2014). Hypersensorisk landskapsarkitektur börjar med en vattenpuss! *Hållbar stad*, 17 juni. <http://www.hallbarstad.se/blogs/posts/432-urbio-hypersensorisk-landskapsarkitektur-borjar-med-en-vattenpuss>

Gómez-Baggethun, E. & Barton, D. N. (2013). Classifying and valuing ecosystem services for urban planning. *Ecological Economics*, (86), ss. 235-245. Tillgänglig: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S092180091200362X> [2015-02-06]

Hård af Segerstad, L., Johansson, E., Keane, Å., Philipson, K., Stenkula, U. & Wijmark, J. (2014). *Ekosystemtjänster i stadsplanering – en vägledning*. Tillgänglig: [stockholmroyalseaport.com/Innovationsarena/C/O City / Projektresultat / Ekosystemtjänster i stadsplanering – en vägledning](http://stockholmroyalseaport.com/Innovationsarena/C/O%20City/Projektresultat/Ekosystemtjanster%20i%20stadsplanering%20-%20en%20vagledning) [2015-02-02]

Kenworthy, J. & Newman, P. (2006). Urban Design to Reduce Automobile Dependence. *Opolis: An International Journal of Suburban and Metropolitan Studies*, 2(1), ss. 35-52. Tillgänglig: <http://www.natureedgeproject.net/documents/newmankenworthyurbandedesign.pdf> [2015-02-06]

Kungsholmens Stadsdelsförvaltning (2008a). *Parkplan Kungsholmen 2008 - Del 1 – Riktlinjer för utveckling och skötsel*. Stockholm: Stockholms stad.

Kungsholmens Stadsdelsförvaltning (2008b). *Parkplan Kungsholmen 2008 - Del 2 – Inventering, analys och åtgärdsförslag*. Stockholm: Stockholms stad.

Lisberg Jensen, E. (2008). *Gå ut min själ: forskningsöversikt om hälsoeffekter av utevistelser i närnatur*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut.

Lyytimäki, J. & Sipilä, M. (2009). Hopping on one leg – The challenge of ecosystem disservices for urban green management. *Urban Forestry & Urban Greening* (8), ss. 309-315. Tillgänglig: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866709000636> [2015-05-19]

Malmö stad (2014). *Översiktsplan för Södra Hyllie - Fördjupning av översiktsplan för Malmö – Samrådsunderlag*. Tillgänglig: <http://malmo.se/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Oversiktsplanering--strategier/Pagaende-oversiktsplanering/Fordjupad-OP-for-sodra-Hyllie.html> [2015-02-18].

Miljömål (2015). *God bebyggd miljö*. Tillgänglig: <http://www.miljomal.se/sv/Miljomalen/15-God-bebyggd-miljo/> [2015-02-18].

Millenniemålen (u.å.). *Millenniemålen kom till med insikten om att utvecklingen i världen angår oss alla*. www.milleniemaalen.se / Målen / Så kom millenniemålen till [2015-02-05]

Millennium Ecosystem Assessment (MA) (2003). *Ecosystems and human well-being : a framework for assessment*. Washington, D.C.: Island Press.

Naturskyddsföreningen (2013). *Räkna med ekosystemtjänster – Underlag för att integrera miljövärden i den kommunala beslutsprocessen*. Tillgänglig: <http://www.naturskyddsforeningen.se/sites/default/files/dokument-media/rakna-med-ekosystemtjanster.pdf> [2015-05-19]

Naturvårdsverket (2012). *Sammanställd information om Ekosystemtjänster*. Skrivelse 2012-10-31. Ärendenr: NV-00841-12.

Naturvårdsverket (2014). *Begränsad klimatpåverkan*. [www.naturvardsverket.se / Miljöarbete i samhället / Begränsad klimatpåverkan](http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete%20i%20samhaellet/Begransad%20klimatpaverkan) [2015-02-05]

Odla i Stan (u.å.). *Välkommen till oss på Odla i Stan*. <http://www.odlaistan.nu/> [2015-03-26]

Pålsdóttir, A. M. (2014). *Varför fungerar Alnarps rehabiliteringsträdgård?* Tillgänglig: <http://www.slu.se/sv/om-slu/fristaende-sidor/aktuellt/alla-nyheter/2014/7/varfor-fungerar-alnarps-rehabiliteringstradgard/> [2015-02-14].

RAA (2015). *Kulturarv*. <http://www.raa.se/kulturarvet/> [2015-02-14].

Sandberg, E. & Sannebro, M. (2004). *Så använder vi naturreservaten – Resultat från en enkät till 1000 hushåll i Stockholms län 2003*. Rapport 2004:23. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.

Sjöberg, F. (2001). Mångfaldens analfabeter. *Sveriges Natur*, 6 december. <http://www.naturskyddsforeningen.se/sveriges-natur/2001-6/mangfaldens-analfabeter>

Statens offentliga utredningar (SOU) (2013). *Synliggöra värdet av ekosystemtjänster – Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster. Sammanfattning av SOU 2013:68*. Stockholm: Miljödepartementet. Tillgänglig: <http://www.stockholmresilience.org/download/18.3110ee8c1495db74432525f/1419338538413/Sammanfattning+1301031.pdf> [2015-02-18]

Stadsbyggnadskontoret (2002). *Nordvästra Kungsholmen – program för ett stadsutvecklingsområde*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret. Tillgänglig: bygg.stockholm.se/ProjektA-Ö\Västrakungsholmen\. [2015-04-22]

Stadsbyggnadskontoret (2010). *Promenadstaden: Översiktsplan för Stockholm: antagen av kommunfullmäktige 15 mars 2010*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret.

Stadsbyggnadskontoret (2012). *Marieberg – Program för detaljplan*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret. Tillgänglig: <http://bygg.stockholm.se/marieberg> [2015-05-19]

Stadsbyggnadskontoret (2013). *Den gröna promenadstaden: en strategi för utveckling av Stockholms parker och natur : tillägg till Stockholms översiktsplan Promenadstaden : utställningsförslag maj 2013*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret Tillgänglig: <http://www.stockholm.se/gronapromenadstaden> [2015-05-19]

Statistik Stockholm (2015). *Områdesfakta Kungsholmen Stadsdelsnämnd*. <http://www.statistikomstockholm.se/index.php/omradesfaktax>. [2015-05-12]

Statistiska centralbyrån (2010). *Allt mindre grönytor i tätorter*. Tillgänglig: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Miljo/Markanvandning/Gronytor-i-och-omkring-tatorter/12898/12905/Behallare-for-Press/Gronytor-i-och-omkring-tatorter/# [2015-05-18]

Stockholms läns landsting (2010). *Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen: RUFS 2010: så blir vi Europas mest attraktiva storstadsregion*. Stockholm: Regionplanenämnden Stockholms läns landsting.

Stockholms läns landsting (2012). *När, vad och hur?: svaga samband i Stockholmsregionens gröna kilar*. Stockholm: Tillväxt, miljö och regionplanering, Stockholms läns landsting

Stockholms stad (u.å.). *C/O City – skapar levande städer*. <http://www.stockholmroyalseaport.com/sv/rd-projects/co-city/#.VV5EiCusUp8> [2015-05-19]

Stockholms stad (2009). *Vision Norra Djurgårdsstaden 2030*. Tillgänglig: <http://bygg.stockholm.se/norradjurgardsstaden> [2015-05-19]

Stockholms stad (2012). *1850-1900*. Tillgänglig: <http://www.stockholm.se/KulturFritid/Park-och-natur/Parker/Parkhistoria/1800-talets-slut/> [2015-05-18]

TEEB (2010). *The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB*. Tillgänglig: <http://www.teebweb.org/publication/mainstreaming-the-economics-of-nature-a-synthesis-of-the-approach-conclusions-and-recommendations-of-teeb/> [2015-02-14]

Tress, B & Tress, G. (2001). Capitalising on multiplicity: a transdisciplinary systems approach to landscape research. *Landscape and Urban Planning* (57), ss. 143-157. Tillgänglig: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204601002006> [2015-05-19]

United Nations (2014). *World's population increasingly urban with more than half living in urban areas*. <http://www.un.org/en/development/desa/news/population/world-urbanization-prospects-2014.html> [2015-02-06]

Ut i naturen (u. å.). *Stockholms kommun*. <http://www.utinaturen.nu/naturomraden/kommuner/stockholms-kommun> [2015-03-19]

WWF (2015). *Mänsklig påverkan*. <http://www.wwf.se/vrt-arbete/klimat/mnsklig-pverkan/1124268-mnsklig-pverkan-klimat> [2015-04-27]

BILAGA 1 - METOD FRÅN C/O CITY

3.4 Kulturella ekosystemtjänster

IDENTIFIERA				
HÄLSA	<ul style="list-style-type: none"> - Vilka är de viktigaste motionsstråken i området/kommunen? Finns det anläggningar för motion/träning i grönområden inom eller nära planområdet? - Hur stor andel av de boende i området bor nära park eller grönområde? Finns kommunala riktlinjer för detta? - Hur långt har skolor och äldreboenden till rekreationsområden? - Finns det/Gränsar området till en park/naturmark? - Finns sammanhängande gröna/blå inom eller intill planområdet? - Hur tillgängliga är grönområdena för olika befolkningsgrupper, t.ex. barn, äldre, funktionshindrade? - Hur mycket naturrelaterad fritid/idrott såsom häst- och hundsport, orientering mm finns?	<p>-</p> <p>Arbetsverktyg: Sociotopkarta (finns i vissa kommuner), park-program eller motsvarande dokumentation av grönområden och dess storlek/funktion/egenskaper och förutsättningar. En käter/dialoger med t.ex. vårdcentral, föreningar, idrottsklubbar, grund- och gymnasieskolor. Analyser av invånarnas rörelsevanor, demografiska data etc.</p> <p>Tips: Gestaltningen av såväl gröna som gråa områden har stor betydelse för hur många som använder dem.</p>	<div>skapa</div> <div>skydda</div> <div>stärka</div> <div>skippa*</div>	<p>ÖP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Peka ut och skapa riktlinjer för att åtgärda brister. - Skapa en variation av grönområden, småparker och större naturområden för att gynna olika typer av hälsobefrämjande aktiviteter. - Ta fram riktlinjer för boendes tillgång till grönyta, t.ex. max 2-300 meter till en park större än 2 ha & 10 ha grönyta inom 2 km (ambition i ÖP, säkerställande i DP). <p>DP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Utformning av allmän platsmark (natur, park, vattenområden) så att de innehåller gångvägar, GC-vägar, badplatser och motionsslingor. - Skapa kommunikationsstråk gör grönområdena lättillgängliga (gator, GCM-vägar). - Samverka tidigt med landskapsarkitekt samt med park- idrotts- och socialförvaltn.
SINNLIG UPPLEVELSE	<ul style="list-style-type: none"> - Vilka tysta miljöer och ljudupplevelser (vågskvalp, fågelsång) finns? - Vilken är planområdets och omgivningens mest attraktiva naturmiljö? Hur tillgängliggörs denna för så många som möjligt? - Hur många vårdplatser har utsikt över grönska/vatten? - Går det att anordna gemensamma trädgårdar? - Hur många utsiktsplatser/fågeltorn, naturum eller liknande besöksanordningar finns iordningställda?	<p>Arbetsverktyg: Platsbesök med park- och miljöförvaltning (DP), Medborgardialog (DP och ÖP). Dialog med lokala föreningar t.ex. hembygdsförening.</p>	<div>skapa</div> <div>skydda</div> <div>stärka</div> <div>skippa*</div>	<p>ÖP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Peka ut viktiga platser och kvaliteter, både befintliga och framtida. <p>DP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Skyddsbestämmelser (q) för tomter eller allmän platsmark som är kulturellt värdefulla. - Även kvartersmark går att planera för olika gröna markanvändningar såsom friluftsliv, odling, djurhållning, camping. - Lokalisera GC-vägar och bebyggelse, särskilt publika byggnader, så att de tillvaratar och stärker somliga upplevelser.
SOCIALA INTERAKTIONER	<ul style="list-style-type: none"> - Är grön/blåstrukturer sammankopplade med kommunens populäraste mötesplatser? - Finns det/kan det skapas sammanhängande gröna stråk? - Finns det/kan det skapas grönska ihopkopplat med mötesplatser? T.ex. café i parken, lekplatser eller utegym i skogen? - Antal mötesplatser, antal förbipasserande?	<p>Arbetsverktyg: Platsbesök med park- och miljöförvaltning (DP), space-syntaxanalys, medborgardialog (DP och ÖP): identifiera konfliktzoner, t.ex. häst/hund. "Gående samråd" (DP och ÖP).</p>	<div>skapa</div> <div>skydda</div> <div>stärka</div> <div>skippa*</div>	<p>ÖP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Peka ut viktiga mötesplatser och viktiga blå/grön-stråk samt riktlinjer, t.ex. i gatuplan. <p>DP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Planera markanvändning av allmän platsmark i förh. till de stråk människor rör sig i. - Samordna lokalisering av lekplatser, service, hållplatser, torg med grönytor.
NATUR-PEDAGOGIK	<ul style="list-style-type: none"> - Har kommunen en plan för naturpedagogik i skolor? - Finns guidad naturvisning för allmänheten? - Finns det något mål om antal timmar utevistelser? - Vilka är målpunkterna för skolutflykter? - Var vistas barn i området? Antal lekande barn? - Finns det träd att klättra i/blommor att plocka/insektsbon att upptäcka?	<p>Arbetsverktyg: Platsbesök med skola, park- och miljöförvaltning, dialog med t.ex. ABF, Medborgarskolan, naturskyddsförening, hembygdsförening. Barn- och ungdomsdialog, Sociotopkarta.</p> <p>-</p>	<div>skapa</div> <div>skydda</div> <div>stärka</div> <div>skippa*</div>	<p>ÖP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Peka ut områden som används för naturpedagogik, även odling + lantbruk/4h-gårdar/stadsbondgårdar, friluftsgårdar, naturum och koloniträdgårdar. <p>DP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Säkra tillgängligheten från skolor/förskolor till natur/park genom gatutformning, gatuplacering och GC-vägar. - Lokalisera skolor/förskolor i närhet av natur.
SYMBOLIK OCH ANDLIGHET	<ul style="list-style-type: none"> - Finns det särskilda naturelement (landskapsdjur/blomma/platser) eller andra arter/platser/naturtyper som är särskilt viktiga i området/kommunen? - Finns det/kan det skapas platser inom planområdet eller i omgivningen med särskild kulturell eller religiös betydelse? - Finns eller planeras nya begravningsplatser?	<p>Arbetsverktyg: Platsbesök med park och miljöförvaltning (DP) Medborgardialog, dialog med svenska kyrkan och andra religiösa samfund.</p>	<div>skapa</div> <div>skydda</div> <div>stärka</div> <div>skippa*</div>	<p>ÖP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Peka ut platser med särskilt kulturell eller religiös betydelse samt hur de kan tillgängliggöras. <p>DP:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Säkra platser med skyddsbestämmelser (q). - Säkra t.ex. enskilda träd med n-bestämmelse "Träd får inte fällas" samt krav på marklov för fällning av träd.

* Tänk på att kompensera!

BILAGA 2 - MODIFIERADE FRÅGOR

HÄLSA

- Var finns de viktigaste motionsstråken på Kungsholmen?
- Är området en del av/knyter det an till sammanhängande grönsystem?
- Finns det anläggningar för träning i eller nära området?
- Hur tillgänglig är parken för olika befolkningsgrupper, t.ex. barn, äldre, funktionshindrade?
- Finns det miljöer som tilltalar specifikt barn och äldre?
- Finns det förutsättningar för naturrelaterad fritid/idrott t.ex. hundsport, orientering mm?

SINNLIGA UPPLEVELSER

- Finns det några betydelsefulla vyer eller utsiktsplatser?
- Vilka ljudupplevelser finns det i området?
- Finns det möjlighet att fysiskt interagera med naturen?
- Finns det möjlighet att uppleva naturen genom smak eller doft?
- Finns det några tysta och avskilda miljöer där man kan vistas ensam?
- Finns det några tydliga störningsmoment i området?
- Vilken är parkens mest attraktiva naturmiljö? Hur tillgängliggörs denna för så många som möjligt?

SOCIALA INTERAKTIONER

- Knyter området an till viktiga mötesplatser på Kungsholmen?
- Finns det/kan det skapas grönska ihopkopplat med mötesplatser? T.ex. café i parken, lekplatser eller utegym i skogen?
- Hur många mötesplatser finns det i området? Vilka olika typer av mötesplatser finns?
- Finns det platser att uppehålla sig på?
- Vilka typer av aktiviteter kan man ägna sig åt i området? Valfria/tvungna?

NATURPEDAGOGIK

- Finns guidad naturvisning för allmänheten?
- Var vistas barn i området?
- Finns det/kan det skapas miljöer och element som främjar barns interaktion med naturen?
- Finns det/kan det skapas miljöer som kan locka ungdomar att vistas ute i det gröna?
- Finns det/kan det skapas aktiviteter som kopplar till hur naturen kan användas?
- Finns det ett artrikt utbud av flora och fauna?

SYMBOLIK OCH ANDLIGHET

- Finns det särskilda naturelement (arter/naturtyper) som är särskilt viktiga för Kungsholmen/staden?
- Finns det några historiskt viktiga platser inom området?
- Finns det några platser inom området med nutida kulturell eller religiös betydelse?
- Finns det särskilda platser/element som har betydelse för områdets identitet?
- Vilka olika grupper av människor vistas i området? Kan man främja fler besökargrupper?
- Finns det förutsättningar för att knyta sin identitet till platsen/skapa en ny identitet?